ଟିପ୍ପଣି

14

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତରେ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶ

ଭାରତର ମଧ୍ୟଯୁଗକୁ ଏକ ମହାନ ସାଂସ୍କୃତିକ ଯୁଗର ସମନ୍ୱୟ ରୂପେ ବିବେଚନା କରାଯାଇଛି । ସେହି ସମୟରେ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶର ଏକ ନୂତନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ତୁର୍କୀ ଓ ମୋଗଲମାନେ ନୂତନ ଜ୍ଞାନ କୌଶଳର ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ ତଥା ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ ଓ ବିଚାର, ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ, ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳାର ଶୈଳୀ ଓ ଗୃହ ଉପକରଣ ସାମଗ୍ରୀର ବ୍ୟବହାର, ଚିତ୍ରକଳା ଓ ଲଳିତକଳା (ସଙ୍ଗୀତ ଓ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଳା) କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୂତନ ଦିଗନ୍ତ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲେ ।

ପ୍ରଥମରୁ ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରା ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଥିଲା । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସଂସ୍କୃତିର ସମନ୍ୱୟ ଏକ ନୂତନ ଦାର୍ଶନିକ ତଥା ଧାର୍ମିକ ପରମ୍ପରା, ବିଚାର ଓ ସଂସ୍କୃତିର ସମସ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୂଆ ରୂପ ଓ ଶୈଳୀକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲା । ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଆମେ କେତେକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୋଇଥିବା ବିଭିନ୍ନ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶ ବିଷୟରେ ଅବଗତ ହେବା ।

ଆମେ ପ୍ରଧାନତଃ ଆଲୋକପାତ କରିବା :-

- ସୁଫୀ ଓ ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ ଭଳି ନୂତନ ଧର୍ମ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ
- ନୂତନ ଧର୍ମରୂପରେ ଶିଖ୍‌ଧର୍ମର ଉତ୍‌ଥାନ ସମ୍ପର୍କରେ
- ଉର୍ଦ୍ଦୁ ତଥା ପାରସିକ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ସମ୍ପର୍କରେ
- ବିଭିନ୍ନ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ସମ୍ପର୍କରେ
- ଆଞ୍ଚଳିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ (ଭିନ୍ନତା) ସହ ସୁଲତାନ ତଥା ମୋଗଲ ଯୁଗର ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳା ସମ୍ପର୍କରେ
- ସଙ୍ଗୀତର ନୂତନ ରୂପ ସମ୍ପର୍କରେ
- ମୋଗଲ ଚିତ୍ରକଳା ତଥା ଭାରତରେ ଜନ୍ମିଥିବା ଅନ୍ୟ ନୂଆ ଶୈଳୀ ସମ୍ପର୍କରେ

ଆମେ ଆଶା କରୁଛୁ କି ଏହି ଅଧ୍ୟାୟକୁ ପଢ଼ିବା ପରେ ଏହି ସମୟର ସଂସ୍କୃତି ବିଷୟରେ ତୁମମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନର ପରିସର ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ ।

OBJECTIVES - ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏହି ଅଧ୍ୟାୟଟି ପାଠ କରିବା ପରେ ଆମେ:

- ଭାରତରେ ସୁଫୀମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ତଥା ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜାଣିପାରିବା;
- ଭାରତରେ ଭକ୍ତି ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଗର ଦର୍ଶନ ତଥା କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିପାରିବା;

- ଶିଖ୍‌ଧର୍ମର ଉତ୍‌ଥାନ, ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ, ଖାଲ୍‌ସାପନ୍ଥ ତଥା ଗୁରୁମାନଙ୍କର ଅନୁଷ୍ଠାନ (ସଂସ୍ଥା) ବିଷୟରେ ଅବଗତ ହୋଇପାରିବା;
- ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତରେ ଚିତ୍ରକଳାର ବିଭିନ୍ନ ଶୈଳୀର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିବା;
- ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତରେ ନୂତନ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍‌ଥାନ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିପାରିବା;
- ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତରେ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟର ନୂତନ ଶୈଳୀର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିବା ଏବଂ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳାରେ ପ୍ରମୁଖ ଶୈଳୀର ନିର୍ମାଣ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ନୂତନ କୌଶଳ ଓ ବ୍ୟବହୃତ ସାମଗ୍ରୀର ବିସ୍ତୃତ ଆଲୋଚନା କରିପାରିବା;

14.1. SUFISM -ସୁଫୀବାଦ

'ସୁଫୀ' ଶବ୍ଦ ଇସ୍‌ଲାମର ରହସ୍ୟମୟ ଧାର୍ମିକ ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହା ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀବେଳକୁ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକଶିତ ଆନ୍ଦୋଳନର ରୂପ ନେଇସାରିଥିଲା । ସୁଫୀ ସନ୍ଥ (ପୀର), ସୁଫୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଠିନ ମାର୍ଗକୁ ଆଧାରକରି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିବା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ । ସୁଫୀବାଦ କିମ୍ବା ରହସ୍ୟବାଦ ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ସୁଫୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାବିୟା-ଅଲ୍-ଆଦବଇ, ଅଲ୍-ଜୁନୈଦ ତଥା ବୟାଜିଦ୍ ବସ୍ତମୀଙ୍କ ନାମ ଜଣାଶୁଣା । ସୁଫୀବାଦର ମୂଳ ଆଧାର ଈଶ୍ୱର, ମନୁଷ୍ୟ ତଥା ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି ତାହା ହେଉଛି ପ୍ରେମ । ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ମନୁଷ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ରୁହ୍ (ଆତ୍ମା), କୁର୍‌ବତ୍ (ଦୈବୀ ସଂଗତ) ତଥା ହଲୁଲ୍ (ଦୈବୀରୂପରେ ସାକ୍ଷାତର ସିଦ୍ଧାନ୍ତରୁ ହୋଇଛି ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟ ଓ ଭଗବାନ୍ (ଖୁଦା)ଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରୁ ହିଁ ଇସ୍କ (ପବିତ୍ରପ୍ରେମ) ତଥା ଫନା (ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ)ର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଆସିଛି । ଏପରି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସୁଫୀ କୁହାଯାଉଥିଲା ଯେଉଁମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ପବିତ୍ର ଥିଲା; ତଥା ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ତପସ୍ୟା ବା ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରେମ ମାଧ୍ୟମରେ ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କ ସହ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ କରୁଥିଲେ । ମୁରୀଦ୍ (ଶିଷ୍ୟ)କୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସହ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ କରାଇବାର ପ୍ରକିୟା ସ୍ୱରୂପ ମକମାତ (ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତର) ଦେଇ ଯିବାକୁ ପଡୁଥିଲା ।

ଖାନ୍‌କାହା (ଧର୍ମଶାଳା) ସୁଫୀମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଗତିବିଧିର କେନ୍ଦ୍ର ଥିଲା । ଖାନ୍‌କାହା ଶେଖ୍, ପୀର ବା ମୁର୍‌ଶିଦ୍ (ଶିକ୍ଷକ) ଦ୍ୱାରା ସଞ୍ଚାଳିତ ହେଉଥିଲା ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ମୁରିଦ (ଶିଷ୍ୟ)ମାନଙ୍କ ସାଥୀରେ ରହୁଥିଲେ । ସମୟକ୍ରମେ ଖାନ୍‌କାହା ଶିକ୍ଷାର ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କେନ୍ଦ୍ରରୂପେ ବିବେଚିତ ହୋଇଚାଲିଲା । ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀବେଳକୁ ସୁଫୀମାନେ ବିଭିନ୍ନ ସିଲ୍‌ସିଲା (ସଂପ୍ରଦାୟ)ରେ ସଂଗଠିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ସିଲ୍‌ସିଲା ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଥିଲା ଶିକୁଳି ଏବଂ ଏହା ପୀର ତଥା ମୁରୀଦ୍‌ଙ୍କର ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ସଂମ୍ପର୍କକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ପୀରଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାଙ୍କର ଗମ୍ବୁଜ ବା ମକବରା, ଦରଗାହ ସେମାନଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଓ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ ପାଲଟୁଥିଲା ।

ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଇସଲାମ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୁଫୀବାଦର ବିସ୍ତାର ହେଲା । ଇରାନ୍, ଖୁରାସାନ୍, ଟ୍ରାନ୍‌ସୋକ୍‌ସିଆନା, ଇଜିପ୍ଟ, ସିରିଆ ତଥା ବାଗଦାଦ୍ ପ୍ରମୁଖ ସୁଫୀ କେନ୍ଦ୍ର ଥିଲା । ଅଲ୍-ଗଜଲୀ (୧୦୫୯-୧୧୧୧ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ) ସର୍ବାଧିକ ସମ୍ମାନିତ ସୁଫୀ ସନ୍ଥମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ଥିଲେ । ସେ ସୁଫୀ ରହସ୍ୟବାଦକୁ ଇସ୍‌ଲାମରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଦେବା ପାଇଁ ସୁଫୀ ରହସ୍ୟବାଦକୁ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ପରମ୍ପରାର ଅନୁକୂଳ କରାଇଥିଲେ । ସେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆଧାତ୍ମିକ ଗୁରୁଙ୍କ ମାର୍ଗଦର୍ଶନର ଅନୁସରଣ କରିବା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ଏହା ସହିତ ସେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସତ୍ତା ପବିତ୍ର ପ୍ରଫେଟ୍‌ଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ତାଙ୍କର ନିୟମଗୁଡିକ ପାଳନକରିବା ପାଇଁ ଗୁରୁତ୍ୱାରୋପ କରିଥିଲେ ।

ଭାରତରେ ସୁଫୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ପ୍ରାରମ୍ଭ ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ହୋଇଥିଲା । ଅଲ୍-ହୁଜବୀରୀ, ଯିଏ ନିଜକୁ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଇଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଲାହୋରରେ କବର ଦିଆଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ଉପମହାଦେଶର ସବୁଠାରୁ ପୁରାତନ ସୁଫୀ ସନ୍ଥ ହେବାର ଗୌରବ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଭାରତର ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଇତିହାସରେ ପ୍ରଧାନ ସୁଫୀ ସଂପ୍ରଦାୟଗୁଡିକ ଥିଲା - ଚିସ୍ତୀ, ସୁହରୱାର୍ଦ୍ଦୀ, କ୍ୱାଦିରିଆ ଓ ନକସବଂଦିୟା ।

ସୁଲତାନ ଯୁଗରେ ଚିସ୍ତୀ ତଥା ସୁହରୱାର୍ଦ୍ଦୀ ସଂପ୍ରଦାୟ ଲୋକପ୍ରିୟ ଥିଲେ । ପଞ୍ଜାବ ତଥା ସିନ୍ଧୁରେ ଯେଉଁଠାରେ ସୁହରୱାର୍ଦ୍ଦୀ ସକ୍ରିୟ ଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଚିସ୍ତୀ ଦିଲ୍ଲୀ, ରାଜସ୍ଥାନ ତଥା ଗଙ୍ଗାର ପଶ୍ଚିମକ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରେମର ସନ୍ଦେଶ ବାଣ୍ଟୁଥିଲେ । ସୁଲତାନ ଯୁଗର ଅନ୍ତିମ ସମୟରେ ସେମାନେ ଗଙ୍ଗା ସମତଳର ପୂର୍ବକ୍ଷେତ୍ରରେ (ବିହାର ଓ ବଙ୍ଗଳା) ଓ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ବିସ୍ତାରଲାଭ କରିସାରିଥିଲେ । ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ସୁଫୀମାନେ ଇସ୍ଲାମ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ, ଯେପରି ବହାଦୁତ୍-ଉଲ୍-ଭଜୁଦ୍ (ଜୀବନର ଏକତା)ର ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାରରେ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଜୟାରତ୍ (ଦରଗାହକୁ ଦର୍ଶନ କରିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟା) ପରି ଅଭ୍ୟାସକୁ ବିକଶିତ କରାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେଉଥିଲେ ।

ଭାରତରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ସୁଫୀମତବାଦର ନିମ୍ନଲିଖିତ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା :

- ସୁଫୀମାନେ ବିଭିନ୍ନ ସିଲସିଲା (ସଂପ୍ରଦାୟ)ରେ ସଂଗଠିତ ହୋଇଥିଲେ ।
- ଏହା ମଧରୁ ଅଧିକାଂଶ ସଂପ୍ରଦାୟର ପ୍ରାରମ୍ଭ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସୁଫୀ ସନ୍ଥ ବା ପୀରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହେଉଥିଲା । ଏହା ସେମାନଙ୍କ ନାମ ଅନୁସାରେ ହେଉଥିଲା ଓ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନେ ଏହାକୁ ଅନୁକରଣ କରୁଥିଲେ ।
- ସୁଫୀମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯେ ଈଶ୍ୱର ପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଜଣେ ଆଧାତ୍ମିକ ଗୁରୁ ବା ପୀରଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।
- ସୁଫୀ ପୀରମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ଖାନ୍‌କାହାରେ ରହୁଥିଲେ ।
- ଖାନ୍‌କାହା (ଧର୍ମଶାଳା) ସୁଫୀ ଗତିବିଧିର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ ଥିଲା ।
- ଖାନ୍‌କାହା ଜ୍ଞାନର ଏକ ପ୍ରମୁଖ କେନ୍ଦ୍ରରୂପେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉଥିଲା, ଯାହାକି ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କେନ୍ଦ୍ର, ମଦ୍ରାସାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଥିଲା ।
- ବହୁ ସୁଫୀସନ୍ଥମାନେ ସଙ୍ଗୀତମୟ ଧାର୍ମିକ ସଭା ଅର୍ଥାତ 'ସମା'ର ଆନନ୍ଦ ନିଜର ଖାନ୍‌କାହାରେ ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ସଙ୍ଗୀତର ଏକ ନୂତନ ରୂପବିଦ୍ୟା କବାଲିର ବିକାଶ ହୋଇଥିଲା ।
- ଜିୟାରତ୍ କିମ୍ବା ସୁଫୀ ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ସମାଧିସ୍ଥଳ ଦର୍ଶନ ହଠାତ୍ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଥାରୂପେ ଗଢ଼ିଉଠିଲା ।
- ସମସ୍ତ ସୁଫୀସନ୍ଥ ଚମତ୍କାର ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ପୀର ଖୁଦାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହେଉଥିବା ଚମତ୍କାର ସହ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଥିଲେ ।
- ରାଜତନ୍ତ୍ର ଓ ଶାସନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଭିନ୍ନ ସୁଫୀ ସଂପ୍ରଦାୟର ମତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଥିଲା ।

ଚିସ୍ତୀ ସିଲ୍‌ସିଲା :

ଭାରତରେ ଚିସ୍ତୀ ସଂପ୍ରଦାୟର ସ୍ଥାପନା ମୁଇନୁଦ୍ଦୀନ୍ ଚିସ୍ତୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଥିଲା କି ସେ ମୁଇଜୁଦ୍ଦିନ ମହମ୍ମଦ ଘୋରୀଙ୍କ ଆକ୍ରମଣ ପରେ ଭାରତ ଆସିଥିଲେ ତଥା ପରିବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ୧୨୦୬ରେ ଆଜମିର୍ ଯାଇଥିଲେ । ଖ୍ୱାଜା ମୁଇନୁଦ୍ଦିନ୍ ଚିସ୍ତୀଙ୍କ ଖ୍ୟାତିର ବୃଦ୍ଧି

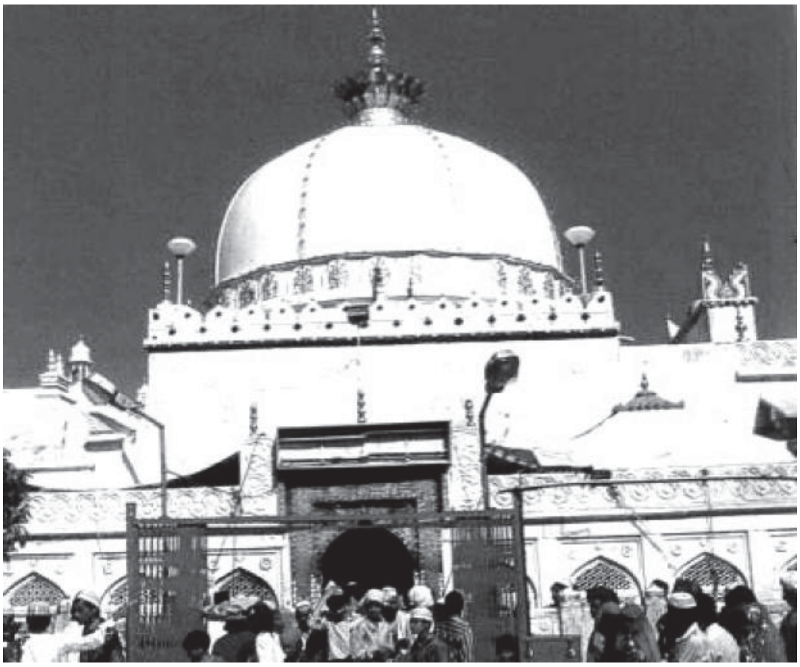

ଚିତ୍ର ୧୪.୧ ଆଜ୍‌ମେର ଦର୍‌ଗାହ

୧୨୩୫ରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ହୋଇଥିଲା । ମହମ୍ମଦ ତୋଗଲକ ତାଙ୍କର ସମାଧି (କବର) ପରିଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ତଥା ଏହାପରେ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମାଳବର ମହମ୍ମଦ ଖାଲ୍‌ଜୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମସଜିଦ୍ ଓ ଗମ୍ବୁଜର ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା । ମୋଗଲ ବାଦ୍‌ଶାହା ଆକବରଙ୍କ ଶାସନପରେ ଏହି ଦରଗାହାର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଶୀର୍ଷ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା ।

ଚିସ୍ତୀମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ :

- ପ୍ରେମ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟ ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବନ୍ଧନ ।
- ବିଭିନ୍ନ ପଥରେ ବିଶ୍ୱାସକରୁଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସହନଶୀଳତା ଅଛି ।
- ବିଭିନ୍ନ ଧାର୍ମିକ ପଥକୁ ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଏ ।
- ସମସ୍ତଙ୍କର ମନୋଭାବରେ ବଦାନ୍ୟତା ଅଛି ।
- ହିନ୍ଦୁ ତଥା ଜୈନ ସନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବା ଏବଂ
- ସାବଲୀଳ ଭାଷାର ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ।

ଦିଲ୍ଲୀରେ ଚିସ୍ତୀସଂପ୍ରଦାୟର ଉପସ୍ଥିତି କୁତବ୍‌ଉଦ୍ଦୀନ୍ ବଖ୍‌ତିଆରକାକୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା ଯିଏ କି ନିଜର ବାସସ୍ଥାନ ଟ୍ରାନ୍‌ସୋସିଆନାରୁ ଆସି ୧୨୨୧ରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ସ୍ଥାୟୀଭାବରେ ବସତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଏହା ମଙ୍ଗୋଲମାନଙ୍କ ଆକ୍ରମଣର ସେହି ସମୟ ଥିଲା ଯେତେବେଳେ ମଧ୍ୟଏସିଆର ଲୋକମାନେ ମଙ୍ଗୋଲ ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ପଳାୟନ କରୁଥିଲେ । ଦିଲ୍ଲୀରେ ସେମାନଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତି ସୁହରୱର୍ଦ୍ଦୀ ପାଇଁ ଅପ୍ରୀତିକର ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବାରୁ ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଦୋଷାରୋପ କରି ଦିଲ୍ଲୀଛାଡିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଦିଲ୍ଲୀର ସୁଲତାନ, ଇଲ୍‌ତୁତ୍‌ମିସ୍ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଲଗାଯାଇଥିବା ଦୋଷାରୋପକୁ ବରଖାସ୍ତ କରିଦେଇଥିଲେ ଯାହାଫଳରେ ସୁହରୱର୍ଦ୍ଦୀମାନଙ୍କର ବିରୋଧକୁ କୋହଳ କରାଯାଇଥିଲା । ଚିସ୍ତୀ ପୀରମାନେ ଜୀବନର ସରଳତା, ଦାରିଦ୍ର୍ୟତା, ବିନମ୍ରତା ତଥା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପର ସମର୍ପଣ

ଟିପ୍ପଣି

ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ । ଭୌତିକ ବସ୍ତୁଗୁଡିକର ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସେମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପଲବ୍ଧ କରାଇଥିଲେ ଯାହାକି ଏକ ଆଧାତ୍ମିକ ଜୀବନରେ ବଞ୍ଚିବାପାଇଁ ଜରୁରୀ ଥିଲା । ଖ୍ୱାଜା ମୁଇନୁଦ୍ଦୀନ୍ ଚିସ୍ତୀଙ୍କ ମତରେ ଈଶ୍ୱର (ଖୁଦା)ଙ୍କୁ ପାଇବା ପାଇଁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ମାଧ୍ୟମ ହେଉଛି, ଅସୁବିଧା ବା ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ସାହାଯ୍ୟ କରିବା, ଅସହାୟମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପୂରଣ କରିବା ତଥା କ୍ଷୁଧାତୁର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଦେବା । ସେମାନେ ସୁଲତାନ୍‌ଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାରର ସାହଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ ।

ଅନ୍ୟ ଏକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିସ୍ତୀ ବାବା ଫରିଦ୍‌ଉଦ୍ଦିନ୍ ଗଁଜ-ଏ-ଶକ୍କର ମୁଲତାନ୍ ଓ ଲାହୋରର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନ ହାନ୍‌ସୀ (ହରିଆନା)ରେ ନିଜକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଇଥିଲେ । ସୁଲତାନ୍ ଯୁଗର ସବୁଠାରୁ ବିଖ୍ୟାତ ସୁଫୀ ସନ୍ଥ ଥିଲେ ନିଜାମଉଦ୍ଦୀନ୍ ଆଉଲିଆ । ସେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଥିଲେ ଯେତେବେଳେ ରାଜନୈତିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ତଥା ବିକ୍ଷୋଭର ସମୟ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ସେ ବଲ୍‌ବନ୍‌ଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଖିଲଜୀ ଶାସନର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ କାଳକ୍ରମେ ଖିଲ୍‌ଜୀପରେ ତୋଗଲକ ଶାସନର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦେଖିଥିଲେ । ନିଜାମ୍‌ଉଦ୍ଦୀନ ଆଉଲିଆଙ୍କ ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ କାହାଣୀ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି, ସେଥିରୁ ଦିଲ୍ଲୀର ସୁଲତାନମାନଙ୍କ ସହ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାର କାହାଣୀ ପ୍ରଧାନ ଥିଲା । କୁହାଯାଏ ଯେ ଖ୍ୱାଜା ନିଜେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ସୁଲ୍‌ତାନଙ୍କ ଦରବାରର କୌଣସି ପ୍ରକାରର ସଂଘ ତଥା ବିରୋଧିଦଳ ସହ ନିଜକୁ ସମ୍ପୃକ୍ତ ନରଖିବା ପାଇଁ କଠୋର ନୀତି ପାଳନ କରୁଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଲୋକମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟପାତ୍ର ହୋଇଥିଲେ । ନାସିରୁଦ୍ଦିନ୍ ଚିରାଗ ଦିଲ୍ଲୀର ଅନ୍ୟ ଏକ ଲୋକପ୍ରିୟ ଚିସ୍ତୀ ସନ୍ଥ ଥିଲେ । ସେ ତତ୍କାଳୀନ ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ଏହି ସବୁ ଗୁଣଗୁଡିକ ସୁଫୀମାନଙ୍କୁ ଏକ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଓ ସମର୍ପିତ ଶିଷ୍ୟସମୂହ ସୃଷ୍ଟିକରିବା ପାଇଁ ସକ୍ଷମ କରାଇଥିଲା । ତ୍ରୟୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ଶେଖ୍ ବୁର୍‌ହାନୁଦ୍ଦୀନ ଗରୀବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଚିସ୍ତୀ ସଂପ୍ରଦାୟ (Order)ର ସ୍ଥାପନା ହୋଇଥିଲା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଓ ଷୋଡଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ଚିସ୍ତୀ ସୁଫୀ ଗୁଲବର୍ଗାକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏଠାରେ ଏକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଦେଇଥିଲା ଯେଉଁଠାରେ କେତେକ ଚିସ୍ତୀସନ୍ଥ ଶାସନ କ୍ଷେତ୍ରରୁ ମିଳୁଥିବା ଦାନ ତଥା ଅନୁଗ୍ରହ (ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା) ଲାଭ କରୁଥିଲେ । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଧାନ ଲୋକପ୍ରିୟ ସନ୍ଥମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁହମ୍ମଦ ବନ୍ଦା ନୱାଜ ଅନ୍ୟତମ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ଥିବା ବିଜାପୁର ସହରଟି ସୁଫୀଗତିବିଧି ପାଇଁ ଏକ ମୁଖ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ରଭାବରେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଥିଲା ।

ସୁହରଓ୍ୱର୍ଦୀ ସିଲ୍‌ସିଲା (ସଂପ୍ରଦାୟ):

ଏହି ସଂପ୍ରଦାୟ ଶିହାବୁଦ୍ଦିନ୍ ସୁହରଓ୍ୱର୍ଦୀ ସଂପ୍ରଦାୟ ଦ୍ୱାରା ବାଗ୍‌ଦାଦ୍‌ରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲା । ଏହା ଭାରତରେ ବହାଉଦ୍ଦୀନ୍ ଜାକାରିଆଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ମୁଲତାନ୍‌କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ସୁହରଓ୍ୱର୍ଦୀ ବର୍ଗର ମୂଳଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ଯାହାକି ସେହି ସମୟରେ କୁବାଚାଙ୍କ ଅଧିନରେ ଥିଲା । ସେ କୁବାଚାଙ୍କର ଦୋଷଗୁଣ ସମାଲୋଚନା କରୁଥିଲେ ତଥା ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବିରୋଧି ଇଲ୍‌ତୁତ୍‌ମିସ୍‌ଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମାର୍ଗଗୁଡିକ ଚିସ୍ତୀମାନଙ୍କଠାରୁ ସବୁଥିରେ ଭିନ୍ନ ଥିଲା । ସୁହରଓ୍ୱର୍ଦୀମାନେ ଚିସ୍ତୀମାନଙ୍କ ଭଳି ନହୋଇ ସୁଲତାନ ଶାସକମାନଙ୍କଠାରୁ ଦାନ ଓ ଭରଣପୋଷଣ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସଥିଲା ଯେ, ଗୋଟିଏ ସୁଫୀସନ୍ଥ ସଂପତ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ତଥା (*hal*) ରହସ୍ୟାତ୍ମକ ଜ୍ଞାନ କିମ୍ବା ଇଲ୍ମ ପରି ତିନୋଟି ବିଶେଷତ୍ୱର ଅଧିକାରୀ ହେବା ଉଚିତ୍ । ସୁହରଓ୍ୱର୍ଦୀ ସନ୍ଥମାନେ ଯୁକ୍ତି କରୁଥିଲେ ଯେ, ଗରିବମାନଙ୍କୁ ଉନ୍ନତମାନର ସେବା ଯୋଗାଇଦେବା ପାଇଁ ଏହାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

ସେମାନେ ଧାର୍ମିକ ବିଶ୍ୱାସର ବାହ୍ୟ ପ୍ରକାରର ଅନୁସରଣ (ପାଳନ) ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱଆରୋପ କରୁ ନ ଥିଲେ ଏବଂ ଇଲ୍ମ (ବୃତ୍ତ) ତଥା ରହସ୍ୟବାଦର ସମନ୍ୱୟ ପକ୍ଷରେ ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପନ କରୁଥିଲେ ।

ଟିପ୍ପଣି

ଶେଖ୍‌ମାନଙ୍କ ଆଗରେ ନତମସ୍ତକ ହେବା, ଆଗନ୍ତୁକମାନଙ୍କୁ ଜଳ ନିବେଦନ କରିବା ତଥା ସନ୍ଥମାନଙ୍କ ପାଖରୁ ଦୀକ୍ଷାଗ୍ରହଣ ସମୟରେ ମସ୍ତକ ମୁଣ୍ଡନ କରିବା ପରି ପ୍ରଥାଗୁଡିକୁ ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ ଯାହାକୁ ପୂର୍ବରୁ ଚିସ୍ତୀମାନେ ଅନୁସରଣ କରିଆସୁଥିଲେ । ସୁହରୱ୍ୱର୍ଦୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଏହି ସଂପ୍ରଦାୟ (ସିଲ୍‌ସିଲା) ପଞ୍ଜାବ ଓ ସିନ୍ଧରେ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକାଗ୍ରହଣ କରିବା ଜାରି ରଖିଥିଲା ।

ନକ୍‌ସ୍‌ବନ୍ଦୀ ସିଲ୍‌ସିଲା :

ଭାରତରେ ଏହି ବର୍ଗ (ସଂପ୍ରଦାୟ) ଖ୍ୱାଜା ବହାଉଦ୍ଦୀନ୍ ନକସ୍‌ବନ୍ଦୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସଂପ୍ରଦାୟର ରହସ୍ୟମୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକବାଦୀମାନେ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଶରିଆତ୍ ପାଳନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରୁଥିଲେ ତଥା ସମସ୍ତ ନୂତନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଦ୍‌ଦତର ସାର୍ବଜନୀନ ସ୍ତରରେ ନିନ୍ଦା କରୁଥିଲେ । ଖ୍ୱାଜା ବହାଉଦ୍ଦୀନ ନକସ୍‌ବନ୍ଦୀଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଶେଖ୍ ବକକୀ ବିଲ୍ହା ଦିଲ୍ଲୀ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଶେଖ୍ ଅହମଦ୍ ସିର୍‌ହିନ୍ଦୀ ଇସ୍‌ଲାମକୁ ସମସ୍ତ ଉଦାର ତଥା ତାଙ୍କ ଅନୁସାରେ ଅଣ-ଇସ୍‌ଲାମୀୟ ପଦ୍ଧତିରୁ ନିବୃତ୍ତ କରାଇବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ସେ ଧାର୍ମିକ ସଂଗୀତ (ସମା) ଶୁଣିବା ତଥା ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ସମାଧିପୀଠ ଦର୍ଶନ କରିବାର ପ୍ରଥାକୁ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ଏପରିକି ହିନ୍ଦୁ ତଥା ଶିଆମାନଙ୍କ ସହ ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ସେ ଆକବରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କେତେକ ଅଣ-ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ନୂତନ ମର୍ଯ୍ୟାଦା, ଜିଜିୟାର ପ୍ରତ୍ୟାହାର ଏବଂ ଗୋ-ବଧ ଉପରେ ହୋଇଥିବା ପ୍ରତିବନ୍ଧଗୁଡିକୁ ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯେ ସେ ଇସ୍‌ଲାମ୍‌ର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଯୁଗର ପ୍ରଥମ ମୁଜାଦିଦ୍ (ନବଜାତକ) । ଈଶ୍ୱର ଓ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରେମୀ ଓ ପ୍ରେମିକା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମ୍ପର୍କ ନ ହୋଇ ପ୍ରଭୁ ଓ ଦାସଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଟେ ବୋଲି ସେ କହୁଥିଲେ । ମନୁଷ୍ୟର ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ତଥା ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ଭାବରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଉପରେ ମଧ ସେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରୁଥିଲେ । ରହସ୍ୟବାଦୀ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ତଥା ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଇସ୍‌ଲାମୀୟ ଶିକ୍ଷାରେ ସମନ୍ୱୟ ଆଣିବା ପାଇଁ ସେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ।

କ୍ୱାଦିରୀ ସିଲ୍‌ସିଲା :

କ୍ୱାଦିରୀଆ ସିଲ୍‌ସିଲା ପଞ୍ଜାବରେ ଲୋକପ୍ରିୟ ଥିଲେ । ଶେଖ୍ ଅବଦୁଲ କ୍ୱାଦିର ଓ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନେ ଆକବରଙ୍କ ସମୟରେ ମୋଗଲମାନଙ୍କର ସମର୍ଥକ ଥିଲେ । ଏହି ସଂପ୍ରଦାୟର ପୀରମାନେ ବହାଦତ୍-ଉଲ୍-ବଜୁଦ୍‌ର ଧାରଣାକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ । ଏହି ସଂପ୍ରଦାୟର ସୁଫୀ ସନ୍ଥ ଥିଲେ ମିଆଁ ମୀର, ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ ମୋଗଲ ରାଜକୁମାରୀ ଜାହାନାରା ତଥା ତାଙ୍କ ଭାଇ ଦାରା । ଶେଖ୍‌ଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଭାବ ରାଜକୁମାରଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀରେ ପ୍ରମାଣିତ ହେଉଥିଲା । ଶାହା ବଦଖାଶନୀ, ଏହି ସଂପ୍ରଦାୟର ଆଉ ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସନ୍ଥ ଯିଏକି କଠୋରପନ୍ଥୀ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ବରଖାସ୍ତ କରି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଯେ ଏକ ନାସ୍ତିକ ଯିଏ ସତ୍ୟର ଉପଲବ୍ଧି କରିଛି ତଥା ସତ୍ୟର ଜ୍ଞାନ ପାଇଛି ସେ ଏକ ଆସ୍ତିକ ଏବଂ ଏକ ଆସ୍ତିକ ଯିଏ ସତ୍ୟକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିନାହିଁ ସେ ନାସ୍ତିକ ।

ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ଇସ୍‌ଲାମର କଠୋରପନ୍ଥୀ ଓ ଉଦାରବାଦୀ ମତବାଦ ମଧ୍ୟରେ ଲଗାତାର ସଂଘର୍ଷ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ସୁଫୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉଭୟ ପ୍ରକାରର ବିଶେଷତା ଦେଖାଯାଏ । ଗୋଟିଏପଟେ ଯେଉଁଠାରେ ଚିସ୍ତୀମାନଙ୍କର ଉଦାର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଥିଲା ତଥା ସେମାନେ ସ୍ଥାନୀୟ ପରମ୍ପରାର ସମାବେଶକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ, ସେହିଠାରେ ଆଉ ଏକ କ୍ୱାଦିରୀଆ ସଂପ୍ରଦାୟର ସନ୍ଥ ଶେଖ ଅବଦୁଲ୍‌ହକ୍ ମତାମତ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ଇସ୍‌ଲାମ୍‌ର ଶୁଦ୍ଧତା ହ୍ରାସ ହୋଇଯାଉଛି । ଇସ୍‌ଲାମ୍‌ର କଠୋରପନ୍ଥୀ ଚିନ୍ତାଧାରା ଉଲେମାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଉଥିଲା । ସେମାନେ ଶାରିଆତ୍ ଅନୁସାରେ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିବା ପାଇଁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥିଲେ । ସୁଫୀମାନଙ୍କର ଉଦାରବାଦୀ ଚିନ୍ତାଧାରା କେତେକ ସମର୍ଥକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଦେଇଥିଲା । ସେମାନେ ଉଲେମାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଇସ୍‌ଲାମୀୟ ନିୟମର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟାଖ୍ୟାର ବିରୋଧ କରି ତର୍କ କରୁଥିଲେ ।

INTEXT QUESTIONS 14.1 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରଶ୍ନ

୧. ପୀର କିଏ ଥିଲେ ?

____

୨. ଅଲ୍-ଗଜଲୀ କିଏ ଥିଲେ ?

____

୩. 'ସମା' ଶବ୍ଦରୁ ତୁମେ କ'ଣ ବୁଝ ?

____

୪. ଖିଲଜୀ ଓ ତୋଗଲୋକମାନଙ୍କ ସମୟରେ କିଏ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଚିସ୍ତୀ ସୁଫୀ ସନ୍ଥ ଥିଲେ ?

____

୫. ଶେଖ ଅବଦୁଲ କ୍ୱାଦିର୍ କିଏ ଥିଲେ ?

____

14.2. THE BHAKTI MOVEMENT- ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ :

ଭାରତୀୟ ଇତିହାସରେ ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନର ଅର୍ଥ ଏଭଳି ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯାହା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚିନ୍ତାଧାରା ସହ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି ସମର୍ପଣ ଭାବକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରେ । ଏହାର ମୂଳଉତ୍ସ ଆମକୁ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ବ୍ରାହ୍ମଣ ତଥା ବୌଦ୍ଧିକ ପରମ୍ପରାରୁ ମିଳିଥାଏ । ଏହା ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଏକ ଧାର୍ମିକ ପରମ୍ପରାରୁ ପ୍ରାରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ପରେ ଏହା ଧାର୍ମିକ ସମାନତା ଓ ବ୍ୟାପକ ସ୍ତରର ସାମାଜିକ ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ଏକ ଲୋକପ୍ରିୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ରୂପରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରଖ୍ୟାତ ସନ୍ଥଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱରେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶିଖରରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ଭକ୍ତିର ଭାବକୁ ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର କରିବା ପାଇଁ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ବିଭିନ୍ନ ପରମ୍ପରାରୁ ତିଆରି ହୋଇଥିଲା ତଥା ଉପମହାଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ଭାଗରେ ଏହା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପ ଧାରଣ କରିଥିଲା ।

ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ ରୁଢ଼ିବାଦୀ ବ୍ରାହ୍ମଣବାଦର ପରମ୍ପରା ଉପରେ କୁଠାରଘାତ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲା । ମଧ୍ୟଯୁଗର ଆରମ୍ଭରେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଗତିଶୀଳ ହେଲା । ଇତିହାସକାରମାନେ ଭାରତରେ ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନର ଉଦୟ ପାଇଁ ଇସ୍‌ଲାମ୍‌ର ଆଗମନ ତଥା ସୁଫୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଚାରକୁ ଉତ୍ତରଦାୟୀ ବୋଲି ମାନୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଯୁକ୍ତି କରୁଥିଲେ କି ତୁର୍କୀର ବିଜୟ ପରମ୍ପରାବାଦୀ ରାଜପୁତ୍-ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆଧିପତ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ପଥ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିଥିଲା । କେତେକ ଇତିହାସକାରମାନଙ୍କର ମତ ଅନୁସାରେ ଭକ୍ତିଆନ୍ଦୋଳନ ସାମନ୍ତଅତ୍ୟାଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଥିଲା । ଏହିତଥ୍ୟ ସପକ୍ଷରେ ଆମକୁ କବୀର, ନାନକ, ଚୈତନ୍ୟ ଓ ତୁଳସୀଦାସଙ୍କ ପରି ଭକ୍ତିଆନ୍ଦୋଳନ ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ସାମନ୍ତବାଦ ବିରୋଧି କବିତାରୁ ମିଳିଥାଏ । ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନର ଉଦ୍‌ଭବ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏପରି କୌଣସି ଗୋଟିଏ ମତାମତ ନ ଥିଲା ଯାହାକି ଦୃଢ଼ ରହିପାରିବ । ଏହିବିଚାରଧାରା ତତ୍କାଳୀନ ଭକ୍ତିସନ୍ଥମାନଙ୍କର କବିତା ଓ ଦର୍ଶନତତ୍ତ୍ୱରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା ଯେ, ସେମାନେ ରୁଢ଼ିବାଦୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ରୋହ କରୁଥିଲେ । ଧାର୍ମିକ ସମାନତା ଉପରେ ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଓ ନିଜକୁ ଜନସାଧାରଣମାନଙ୍କର ଦୁଃଖକଷ୍ଟରେ ସହଭାଗୀ କରାଉଥିଲେ ।

କେତେକ ବିଦ୍ୱାନଙ୍କ ମତରେ ମଧ୍ୟଯୁଗ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ହୋଇଥିବା ସାମାଜିକ-ଆର୍ଥିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋନଳର ଉଦ୍‌ଭବକୁ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ତ୍ରୟୋଦଶ ଓ

ଚର୍ତୁଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ନିର୍ମିତ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ବିଳାସ ସାମଗ୍ରୀ ତଥା ଅନ୍ୟ କଳାତ୍ମକ ବସ୍ତୁଗୁଡିକର ଚାହିଦା ବଢ଼ିଲା ତଥା ସହରମାନଙ୍କରେ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କର ଆଗମନ ହେଲା । ଏହି ଶିଳ୍ପୀମାନେ ସମାନତାର ବିଚାରଧାରା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ଉକ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନପ୍ରତି ଆକର୍ଷିତ ହେଲେ । ଏହି ସମୁଦାୟ ସେମାନଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦିଆଯାଇଥିବା ନିମ୍ନସ୍ତରକୁ ନ ମାନି ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସମାଜର ତଳ ଶ୍ରେଣୀର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ଥନ ମିଳିଥିଲା । ପଞ୍ଜାବର ସବୁଠାରେ କେବଳ ଖତ୍ରୀ ନୁହେଁ, ଜାଠ୍ କୃଷକମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ମଧ୍ୟଯୁଗର ଆରମ୍ଭରେ ଭକ୍ତିଆନ୍ଦୋଳନ ସଂସ୍କାର ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଏକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଦର୍ଶାଉଥିଲା । ଖ୍ରୀ.ପୂ ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଅସନାତନୀ (ଧର୍ମବିରୁଦ୍ଧ) ଆନ୍ଦୋଳନର ଉତ୍ଥାନ ପରେ ଭାରତୀୟ ଇତିହାସରେ ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନର ଆଉ ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ଯାହା ନୂତନ ବିଚାର ଓ ପ୍ରଥାଦ୍ୱାରା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଦେଶକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା ତଥା ସଂସ୍କାର ଆନ୍ଦୋଳନର ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା ।

ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ:

ଉତ୍ତର ଭାରତର ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସାମାଜିକ ଆର୍ଥିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ମିଳିତ ଥିଲା ଯାହା ଦକ୍ଷିଣର ଏକ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସହ ସଂବଦ୍ଧିତ ଥିଲା ଏବଂ ବେଳେବେଳେ ଦକ୍ଷିଣରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ଆନ୍ଦୋଳନର ଏହା ଏକ ନିରନ୍ତର ପ୍ରକ୍ରିୟାରୂପେ ଦେଖାଦେଇଛି । ଯଦିଓ ଏହି ଦୁଇଟି କ୍ଷେତ୍ରର ପରମ୍ପରାରେ ସମାନତା ଦେଖାଯାଏ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସନ୍ଥଙ୍କର ଶିକ୍ଷାରେ ଭକ୍ତିଭାବ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେଖାଯାଉଥିଲା । କବୀରଙ୍କ ପରି ନିର୍ଗୁଣ ସନ୍ଥମାନେ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ବ୍ୟବସ୍ଥା ତଥା ପ୍ରଚଳିତ ଜାତି ଭେଦର ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ଏହି ସନ୍ଥମାନେ ନୂତନ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ସ୍ଥାପନା କରିଥିଲେ ଯେଉଁଥିରେ ଏକ ନୂଆ ଶ୍ରେଣୀ ତଥା ଉଦାର ବର୍ଗର ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲେ । ଅପର ପକ୍ଷରେ ତୁଳସୀଦାସଙ୍କ ପରି ସଗୁଣ ଭକ୍ତମାନେ ଜାତିପ୍ରଥା ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟକୁ ଅନୁମୋଦନ କରୁଥିଲେ । ତୁଳସୀ ଦାସ ନିଜକୁ ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ସମର୍ପଣ ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ ତଥା ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜା ପ୍ରତି ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବଦ୍ଧ ଥିଲେ ।

ଏକେଶ୍ୱରବାଦ ଭକ୍ତି :

ଉତ୍ତର ଭାରତରେ କବୀର (୧୪୪୦-୧୫୧୮) ସବୁଠାରୁ ପୁରୁଣା ତଥା ସର୍ବାଧିକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ସନ୍ଥ ଥିଲେ । ସେ ଏକ ବୁଣାଳୀ ଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଦୀର୍ଘ ସମୟ ବାରଣାସୀରେ ବିତାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର କବିତାଗୁଡିକ ଶିଖ୍‌ମାନଙ୍କର ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ, ଆଦିଗ୍ରନ୍ଥରେ ସମ୍ମିଳିତ କରାଯାଇଥିଲା । କବୀରଙ୍କ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିବା ମୁଖ୍ୟ ସନ୍ଥ ଥିଲେ ରାଇଦାସ ଯିଏକି ବାରଣାସୀର ଚମାର ଜାତିର ଥିଲେ । ଗୁରୁ ନାନକ ଥିଲେ ପଞ୍ଜାବର ଖତ୍ରୀବର୍ଗର ଓ ଧନ୍ନା ଥିଲେ ରାଜସ୍ଥାନର ଜାଠ୍‌କୃଷକ । ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ବିଭିନ୍ନ ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ ସନ୍ଥଙ୍କର ବାଣୀରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ସମାନତା ଦେଖାଯାଏ ।

- ପ୍ରାୟତଃ ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ ସନ୍ଥମାନେ ନୀଚଜାତି ସହ ଜଡିତ ଥିଲେ । ତଥା ସେମାନେ ସଚେତନ ଥିଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ବିଚାରଧାରାରେ ସମାନତା ଅଛି । ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ବାଣୀ ଓ ପ୍ରଭାବ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ସଜାଗ ଥିଲେ । ନିଜ ନିଜର ରଚନାରେ ସେମାନେ ନିଜର ତଥା ପୂର୍ବଅଧିକାରୀମାନଙ୍କର ବିଚାରଧାରାର ଥିବା ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଏକତାଥିବା ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ।
- ସମସ୍ତେ ବୈଷ୍ଣବ ମତର ଭକ୍ତି ତଥା ନାଥପନ୍ଥ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ସୁଫୀବାଦ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ବିଚାର ଏଇ ତିନୋଟି ପରମ୍ପରାର ସଂଯୋଜନା ବୋଲି ପ୍ରତୀତହୁଏ ।
- ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭବକୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ମହତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ ଭକ୍ତିସନ୍ଥଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା । ସେମାନେ ନିର୍ଗୁଣ ଭକ୍ତିରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ

ଟିପ୍ପଣି

ନା ସଗୁଣ ଭକ୍ତିରେ । ସେମାନେ ବୈଷ୍ଣବବାଦରୁ ଭକ୍ତିର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ତ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଏକ ନିର୍ଗୁଣ ଆକାର ଦେଇଥିଲେ । ଯଦି ଓ ସେମାନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ନାମରେ ଡାକୁଥିଲେ କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଭଗବାନ ଅରୂପ, ନିରାକାର, ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ତଥା ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ଥିଲେ ।

- ଭକ୍ତି ସନ୍ଥମାନେ ତତ୍କାଳୀନ ସଂଗଠିତ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ବିସ୍ତାର କରିଥିବା ଦୁଇଟି ଧର୍ମ (ହିନ୍ଦୁ ଓ ଇସ୍‌ଲାମ)ରେ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ମିଶ୍ରଣକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖାନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ଧର୍ମର ନକାରାତ୍ମକ ଦିଗଗୁଡିକ ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ପ୍ରାଧାନ୍ୟକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ଜାତିପ୍ରଥା ଓ ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉପରେ କୁଠାରଘାତ କଲେ ।
- ସେମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ପ୍ରଚଳିତ ତଥା ଲୋକପ୍ରିୟ ଭାଷାରେ କବିତାଗୁଡିକ ସଂକଳନ କରିଥିଲେ । ଏହା ଦ୍ୱାରା ଜନସାଧାରଣରେ ସେମାନେ ନିଜର ବିଚାରଧାରା ପ୍ରଚାର କରିବା ପାଇଁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଥିଲେ । ଏହା ବିଭିନ୍ନ ନିମ୍ନବର୍ଗର ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ବିଚାରଧାରାକୁ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ପ୍ରସାର କରିବା ପାଇଁ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା ।

ବୈଷ୍ଣବଭକ୍ତି-ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଓ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ରାମାନନ୍ଦ ବୈଷ୍ଣବ ଭକ୍ତି ସନ୍ଥରୂପେ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଯଦିଓ ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଥିଲେ କିନ୍ତୁ ସେ ବାରଣାସୀରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । କାରଣ ତାଙ୍କ ଅନୁସାରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ ତଥା ଉତ୍ତର ଭାରତର ବୈଷ୍ଣବ ଆନ୍ଦୋଳନ ପରମ୍ପରା ମଧ୍ୟରେ ସଂଯୋଗ ସ୍ଥାପନ କରୁଥିଲେ । ସେ ନିଜର ଭକ୍ତି ମାର୍ଗରେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଆଧାର ନକରି ରାମଙ୍କୁ ଆଧାର କରିଥିଲେ । ରାମ ତଥା ସୀତାଙ୍କର ଉପାସନା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ରାମ ଉପାସନାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ରୂପେ ସେ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ ସନ୍ଥଙ୍କ ପରି ସେ ଜାତି ପ୍ରଥାର ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ ତଥା ଉପାସନା ପଦ୍ଧତିକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରାଇବା ପାଇଁ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାରେ ନିଜ ବାଣୀଗୁଡିକୁ ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କୁ ରାମାନନ୍ଦୀ ବୋଲି କୁହାଗଲା । ତୁଳସୀଦାସ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନର ଏକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସନ୍ଥ ଥିଲେ । ଷୋଡଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଭକ୍ତି ସନ୍ଥ ବଲ୍ଲଭଆଚାର୍ଯ୍ୟ, କୃଷ୍ଣଭକ୍ତିକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରୁଥିବା ସନ୍ଥମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁରଦାସ (୧୪୮୩-୧୫୬୩) ଓ ମୀରାବାଇ (୧୫୦୩-୧୫୭୩) ପ୍ରଧାନ ।

ବଙ୍ଗଳାରେ ବୈଷ୍ଣବ ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନର ସ୍ୱରୂପ ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ପ୍ରଚଳିତ ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଥିଲା । ଏହା ଭାଗବତ ପୁରାଣର ବୈଷ୍ଣବ ଭକ୍ତି ପରମ୍ପରା, ସାହାଜୀୟ ବୌଦ୍ଧ ତଥା ନାଥପନ୍ଥୀ ପରମ୍ପରା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ପରମ୍ପରା ଗୁଡିକରେ ସମର୍ପଣର ଗୁଢ଼ ତଥା ଭକ୍ତି ଭାବନା ଉପରେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଜୟଦେବ ଏହି ପରମ୍ପରାର ମୁଖ୍ୟ ଭକ୍ତି ସନ୍ଥ ଥିଲେ । ସେ କୃଷ୍ଣ ଓ ରାଧାଙ୍କ ସଂଦର୍ଭ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରେମର ରହସ୍ୟାତ୍ମକ ଦିଗକୁ ଦର୍ଶାଇଥିଲେ । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଚୈତନ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଏକ ଲୋକପ୍ରିୟ ଭକ୍ତି ସନ୍ଥ ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏକ ଅବତାର ରୂପେ ଦେଖାଯାଇଥିଲା ଯଦିଓ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଗ୍ରନ୍ଥଉପରେ ପ୍ରଶ୍ନଚିହ୍ନ ଲଗାଇ ନ ଥିଲେ । ସେ ସଂକୀର୍ତ୍ତନକୁ (ପବିତ୍ର ନୃତ୍ୟସହ ସମୂହ ଗାନ) ମଧ୍ୟ ଲୋକପ୍ରିୟ କରାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସମୟରେ ବଙ୍ଗଳାରେ ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ ଏକ ସଂସ୍କାର ଆନ୍ଦୋଳନରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିଲା, କାରଣ ସେ ଜାତିପ୍ରଥା ଉପରେ ପ୍ରଶ୍ନଚିହ୍ନ ଲଗାଇଥିଲେ ।

ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ ଭାଗବତ ପୁରାଣ ଓ ଶିବ ନାଥପନ୍ଥୀ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇଥିଲା । ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରେ ସବୁଠାରୁ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଭକ୍ତି ସନ୍ଥମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ ଜ୍ଞାନେଶ୍ୱର । ଭଗବତ୍ ଗୀତା ଉପରେ ତାଙ୍କର ଟୀକା, 'ଜ୍ଞାନେଶ୍ୱରୀ' ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଭକ୍ତି ଦର୍ଶନର ମୂଳଦୁଆ ପକାଇଥିଲା । ଜାତି ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରି ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯେ, କେବଳ ଭକ୍ତି ମାର୍ଗରେ ଈଶ୍ୱର ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରର ଈଶ୍ୱର ଥିଲେ ବିଠୋବା । ଜ୍ଞାନେଶ୍ୱରଙ୍କର ଅନୁଗାମୀମାନେ

ତାଙ୍କ ମନ୍ଦିରକୁ ବର୍ଷକୁ ଦୁଇଥର ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାରେ ଯାଉଥିଲେ । ପଣ୍ଡରପୁରର ବିଠୋବା ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନର ପ୍ରମୁଖ ଭକ୍ତିଧାରା ଥିଲେ । ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରଧାନ ଭକ୍ତିସନ୍ଥ ଥିଲେ ନାମଦେବ (୧୨୭୦-୧୩୫୦) । ଯେତେବେଳେ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ତାଙ୍କୁ ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ ପରମ୍ପରା ତଥା ନିର୍ଗୁଣଧାରାର ସନ୍ଥରୂପେ ସମ୍ମାନ ଦେଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରେ ତାଙ୍କୁ ବରକାରୀ ପରମ୍ପରାର (ବୈଷ୍ଣବ ଭକ୍ତି ପରମ୍ପରାର) ଏକ ଅଂଶ ରୂପେ ବିବେଚନା କରାଯାଉଥିଲା । ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ଅନ୍ୟ ପ୍ରମୁଖ ଭକ୍ତିସନ୍ଥମାନଙ୍କ ମଧରେ ଥିଲେ ଚୋକା, ସୋନାରା, ତୁକାରାମ ଓ ଏକନାଥ । ତୁକାରାମଙ୍କ ଧର୍ମବାଣୀଗୁଡିକ ଅଭଙ୍ଗ (ଦୋହା) ରୂପରେ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ଗାଥାର ନିର୍ମାଣ ହୋଇଛି ; ମରାଠୀ ଭାଷାରେ ଏକନାଥଙ୍କ ବାଣୀ ମରାଠୀ ସାହିତ୍ୟକୁ ଆଧାତ୍ମିକତା ବଦଳରେ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକତାରେ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିଥିଲା ।

INTEXT QUESTIONS 14.2 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରଶ୍ନ

୧. ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ କେଉଁ ବ୍ୟବସ୍ଥାଠାରୁ ପୃଥକ୍ ହେବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲା ?

____

୨. ଯେ କୌଣସି ତିନିଜଣ ପ୍ରମୁଖ ଭକ୍ତି ସନ୍ଥଙ୍କର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କର ।

____

୩. ଚୈତନ୍ୟ କିଏ ?

____

14.3 SIKHISM- ଶିଖ୍ଧର୍ମ

ଚିତ୍ର ୧୪.୨ ଗୁରୁ ନାନକ

ଗୁରୁନାନକଙ୍କର ବାଣୀ ଓ ଦର୍ଶନ ଭାରତର ଦର୍ଶନବାଦୀ ବିଚାରଧାରାରେ ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନର ୩ଟି ମୁଖ୍ୟ ତଥ୍ୟ ଥିଲା- ଚମତ୍କାରୀ ନେତୃତ୍ୱ (ଗୁରୁ), ବିଚାରଧାରା (ସବଦ), ତଥା ସଂଗଠନ (ସଙ୍ଗତ) । ନାନକ ତତ୍କାଳୀନ ଧାର୍ମିକ ବିଶ୍ୱାସକୁ ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ କରି ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏକ ନୂଆ ଧର୍ମର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ଯାହାକି ମୁକ୍ତିର ମାର୍ଗରେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବାଟ ଦେଖାଇବ । ସେ ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜାର କଠୋର ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ, ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାକୁ

ଟିପ୍ପଣି

ସମର୍ଥନ କରୁ ନ ଥିଲେ ତଥା ଅବତାରମାନଙ୍କର ସିଦ୍ଧାନ୍ତଙ୍କୁ ମଧ ସ୍ୱୀକାର କରୁ ନ ଥିଲେ । ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଓ ବାହ୍ୟଆଡମ୍ବର ବିଧି ବିଧାନର ସେ ଘୋର ନିନ୍ଦା କରୁଥିଲେ । ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ଏକ ସଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା ଉପରେ ସେ ଜୋର ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପରିଚାଳନା ତଥା ଉପାସନା କରିବାର ଏହି ନିୟମଗୁଡିକ ଅନୁସରଣ କରିବା ପାଇଁ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ; ସତ୍ (ସତ୍ୟ), ହଲାଲ୍ (ରୋଜଗାର କ୍ଷମ), ଖୈର୍ (ଅନ୍ୟର ମଙ୍ଗଳ କାମନା), ନିୟତ (ସଠିକ୍ ମନୋଭାବ) ତଥା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସେବା । ଜାତି ତଥା ଜାତିପ୍ରଥାଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଅସମାନତାକୁ ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ସେ କହୁଥିଲେ ଯେ ମନୁଷ୍ୟର ଜାତି ତଥା ସମ୍ମାନ ତାଦ୍ୱାରା କରାଯାଉଥିବା କର୍ମ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହେବା ଉଚିତ୍ । ସେ ନ୍ୟାୟ, ନୈତିକତା ଓ ମୁକ୍ତି ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱାରୋପ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମତ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁଇଟି ମୂଳ ଧାରଣା ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବେସିତ- ସତ୍ୟ ଓ ନାମ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି ଆଦରଭାବ ସେ (ଶବଦ), ଗୁରୁ ଓ ହୁକୁମ (ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଆଦେଶ) ଦ୍ୱାରା ଦର୍ଶାଉଥିଲେ । ସେ ଲଙ୍ଗର (ସାମୂହିକ ରୋଷେଇ) ଧାରଣାର ପ୍ରାରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଗୁରୁ ନାନକ ନିଜକୁ ଜନତାସହ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ କରାଇଥିଲେ । ଶିଖ୍‌ଗୁରୁ ନାନକ ସମାନତା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ ମଧ ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧରେ ସାମାଜିକ ବିଭେଦ ଅବ୍ୟାହତ ରହିଥିଲା । ଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗରେ ସମାନତାର ବିଚାରକୁ ପୁନର୍ବାର ସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ । ୧୬୯୯ରେ ଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂ ବିଭିନ୍ନ ଶିଖ୍ ସମୁଦାୟ ମଧରେ ଦେଖାଦେଇଥିବା ମତଭେଦକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ତଥା ଖାଲସା ପନ୍ଥର ସ୍ଥାପନା କରିଥିଲେ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ମାସନ୍ଦଗୁଡିକୁ ମଧସ୍ଥି କରୁଥିବା ଭୂମିକାରୁ ବହିଷ୍କାର କରିଥିଲା । ଏହାପରଠାରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଖ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ଗୁରୁଙ୍କ ସହ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ରଖି ପାରୁଥିଲା । ଶିଖ୍‌ମାନଙ୍କ ମଧରେ ଏକତା ବଜାୟ ରଖିବା ପାଇଁ ଗୁରୁ କେତେକ ପରମ୍ପରାର ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଯେଉଁଗୁଡିକ ଶିଖ୍‌ମାନେ ପାଳନ କରିବା ପାଇଁ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା । ଏଗୁଡିକ ଥିଲା ଧର୍ମରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପାଇଁ ଖଣ୍ଡାଦ୍ୱାରା (ଦୁଇ ଧାରଥିବା ତଲ୍‌ୱାର) ପରିଚାଳିତହେବା, କେଶ ରଖିବା ଓ ତାକୁ ନ କାଟିବା, ଶସ୍ତ୍ର ଧାରଣ କରିବା ତଥା ନିଜର ନାମରେ ସିଂ ଉପନାମ ସଂଯୋଗ କରିବା ।

ଏହି ସମୟରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିବା ଆଉ ଏକ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ବିଚାରଧାରା ଥିଲା ଗୁରୁପନ୍ଥ । ଏହା ଖାଲ୍‌ସାପନ୍ଥର ସାମୂହିକ ଅଧିକାରକୁ ପବିତ୍ରତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା ଯାହାକି ପନ୍ଥକୁ ଗୁରୁଙ୍କ ସହ ସଂଯୁକ୍ତ କରାଇଥିଲା । ଗୁରୁନାନକ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତିମ ସମୟରେ ନିଜର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଏହା ଏକ ସନ୍ଦେଶ ଦେଉଥିଲା କି ଗୁରୁ ତଥା ଶିଖ ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣଙ୍କ ସ୍ଥାନ ନେଇପାରୁଥିଲେ । ଏହା ସଙ୍ଗତର ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତି (ଶିଖମାନଙ୍କର ସାମୂହିକ ସଂସ୍ଥା) ଏକ ସମସ୍ୟା ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲା । ଶିଖ୍‌ମାନଙ୍କ ମତରେ ସଙ୍ଗତରେ ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱର ଉପସ୍ଥିତ ରହନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦସିଂହ ଖାଲ୍‌ସା ପ୍ରସ୍ତୁତି କଲେ, ସେ ପଞ୍ଚ ପିଆରେ (ପାଞ୍ଚଜଣ ପ୍ରିୟବ୍ୟକ୍ତି)ଙ୍କୁ ବାଛିଥିଲେ ତଥା ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ପାଇଁ ପାହୁଲ (ଅମୃତଚଖା)ର ଆୟୋଜନ କରିବା ପାଇଁ କହିଥିଲେ । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ଗୁରୁ ତଥା ଖାଲ୍‌ସା ମଧରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ସାଂକେତିକ ରୂପରେ ସମାପ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା । କୁହାଯାଏ ଯେ ଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂ କହୁଥିଲେ ଯେ ଖାଲସା ତାଙ୍କର ନିଜ ରୂପ (ସ୍ୱରୂପ) ।

ଗୁରୁନାନକ ବ୍ୟାପାରୀ ଖତ୍ରୀ ଜାତିର ଥିଲେ ଯେତେବେଳେ କି ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀମାନେ ପ୍ରାୟତଃ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ଜାଠ୍ ଥିଲେ । ଏଇଥିଲେ ଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂ, ଯିଏ ଶିଖ୍‌ମାନଙ୍କ ମଧରେ ଖାଲ୍‌ସା ପନ୍ଥର ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବେ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିଥିଲେ । ଗୁରୁ ଅର୍ଜୁନ ସିଂହ ଗୁରୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ସାହେବର ସଂକଳନ କରିଥିଲେ । ଦଶମ ଗୁରୁ ଗରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଗୁରୁ ପରମ୍ପରାର ସମାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଶିଖ୍‌ମାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଗୁରୁଙ୍କର ଆତ୍ମା କୌଣସି ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ମଧରେ ପ୍ରବେଶ କରୁ ନ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଏହା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଗୁରୁଙ୍କ ଆତ୍ମା "ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ସାହେବ"ରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇଯାଉଥିଲା ।

ଟିପ୍ପଣି

INTEXT QUESTIONS 14.3 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରଶ୍ନ

୧. ଖାଲସା ଶବ୍ଦରୁ ଆମେ କ'ଣ ବୁଝୁ ?

____

୨. ଖତ୍ରୀମାନେ କିଏ ଥିଲେ ?

____

14.4 LITERATURE AND LANGUAGE- ସାହିତ୍ୟ ଓ ଭାଷା

ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ- ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତରେ ସମୃଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ସଂଗୃହୀତ ରଚନାବଳୀ ତଥା ନୂତନ ଭାଷାର ବିକାଶ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ଇତିହାସକାରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରୁଢ଼ିଗତ ବିଚାର ଥିଲା ଯେ ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପାରସିକ ଭାଷାର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରାଯାଇଥିବାରୁ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ସଂରକ୍ଷଣରେ ପତନ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହି ସମୟରେ ଅଧିକାଂଶ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ରଚନାବଳୀ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ କାବ୍ୟ (କାବ୍ୟାତ୍ମକ ରଚନା)ର ସଂକଳନ ହୋଇଥିଲା ତଥା ଏପରି ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥର ରଚନା ହୋଇଥିଲା ଯେଉଁଥିରେ ବିଧିବ୍ୟବସ୍ଥାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିଲା, ଯାହାକୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର କୁହାଯାଉଥିଲା । ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ କେନ୍ଦ୍ର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ କେତେକ ଛୋଟ ଶାସକ ସଂସ୍କୃତର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରିଥିଲେ । ପଶ୍ଚିମ ଭାରତରେ ଜଣେ ପ୍ରମୁଖ ଜୈନ ବିଦ୍ୱାନ ଥିଲେ ହେମଚନ୍ଦ୍ରସୁରୀ , ଯିଏକି ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ରଚନା କରିଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ମଧ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ସୃଜନ କରିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଅନେକ ନାଟକ ମଧ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଥିଲା । ପଦ୍ୟ ତଥା ଗଦ୍ୟର ମିଶ୍ରଣ ହୋଇଥିଲା । ରାଜପୁତ ରାଜାମାନଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ରଚିତ କାବ୍ୟରେ ରାଜପୁତ ପରିବାରର ଇତିହାସର ବର୍ଣ୍ଣନା ଥିଲା ଯେମିତିକି ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ବିଜୟ ଓ ହମିର ମହାକାବ୍ୟ । ଏହି ସମୟର ଐତିହାସିକ କାବ୍ୟ ରଚନା ମଧ୍ୟରେ ଗୁଜୁରାଟର ସୁଲତାନ ମହମୁଦ ବେଗ୍ରାଙ୍କର ଦରବାରୀ କବି ଉଦୟରାଜ ରଚିତ ସୁଲତାନଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀ, ରାଜବିନୋଦ ଥିଲା ଅନ୍ୟତମ । ଅନ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ରଚନା ଥିଲା କଲ୍‌ହଣଙ୍କ ରାଜତରଙ୍ଗିଣୀ, ଯେଉଁଥିରେ କାଶ୍ମୀର ରାଜାଙ୍କର ଇତିହାସ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଏହା ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରଚନା କରାଯାଇଥିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ରାଜତରଙ୍ଗିଣୀ ଜୋନରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲେଖାଯାଇଥିଲା ଯେଉଁଥିରେ ଜୟସିଂହଙ୍କଠାରୁ ସୁଲତାନ ଜଇନୁଲ୍ ଆବିଦୀନ୍‌ଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାଶ୍ମୀରର ରାଜାମାନଙ୍କର ଇତିହାସ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ତୃତୀୟ ଭାଗ ଶ୍ରୀଭରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚନା କରାଯାଇଥିଲା ଯେଉଁଥିରେ ୧୪୮୬ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥାନୀୟ ଇତିହାସର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିଲା । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସେହି ସମୟରେ ଅନେକ ଅର୍ଦ୍ଧ-ଐତିହାସିକ ଗଦ୍ୟ, ପ୍ରବନ୍ଧ ମଧ ରଚନା କରାଯାଇଛି ।

ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ଦକ୍ଷିଣରେ ବିଜୟନଗରର ଶାସକମାନେ, ତାଞ୍ଜୋରର ନାୟକମାନେ ତଥା ଟ୍ରାଭାନ୍‌କୋର ଓ କୋଚିନ୍‌ର ମୁଖ୍ୟମାନେ ସଂସ୍କୃତଭାଷାକୁ ଦରବାରୀ ଭାଷାରୂପେ ପ୍ରଚଳନ କରିଥିଲେ । ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ଶୈଳୀ ଯେପରି ମହାକାବ୍ୟ, ଶ୍ଳେଷକାବ୍ୟ, ଚମ୍ପୂକାବ୍ୟ, ନାଟକ ଓ ଐତିହାସିକ କାବ୍ୟର ସୃଜନ ଚାଲିଥିଲା । ସେହିସମୟରେ ପ୍ରମୁଖ ଲେଖକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋବିନ୍ଦ ଦୀକ୍ଷିତ (ସାହିତ୍ୟ ସୁଧା ଓ ସଙ୍ଗୀତ ସୁଧାନିଧି-ତାଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ରଚନା), ଆପାୟା ଦୀକ୍ଷିତ୍ ଭେଲୋର୍‌ର ନାୟକବଂଶର ଦରବାରୀ କବି , ନୀଳନାଥ ଦୀକ୍ଷିତ (ମଦୁରାଇର ନାୟକ ଶାସନର ମନ୍ତ୍ରୀ) ଓ ଚକ୍ରକବି ଯିଏ କୋଜିକୋଡ ଶାସକଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପାଇଥିଲେ ।

ଐତିହାସିକ କାବ୍ୟଗୁଡିକ କେବଳ ଶାସକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କରାଯାଉଥିବା ଶୋଷଣକୁ ପ୍ରକାଶ କରୁ ନ ଥିଲା, ଏହା ଲେଖକମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣକୁ ମଧ ଦର୍ଶାଉଥିଲା । କେତେକ ମୋଗଲ ଯେପରି ଦାରା ଶିକୋହ ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କର ମଧ ଏହି କାବ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଉଥିଲା । ମୋଗଲ

ଟିପ୍ପଣି

ରାଜକୁମାରଙ୍କୁ ବାରଣାସୀର ନୃସିଂହ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ସମ୍ମାନରେ ପ୍ରଶସ୍ତି ରଚନା କରିବାର ଶ୍ରେୟ ମଧ ଯାଏ । ବିଜାପୁର ଓ ଗୋଲକୁଣ୍ଡାର ଶାସକମାନଙ୍କ ଦରବାରରେ କେତେକ କୃତିର ରଚନା ହୋଇଥିଲେ ମଧ ସେହି ସମୟରେ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ରଚନା ପତନୋନ୍ମୁଖୀ ହୋଇଥିଲା ।

ପାରସିକ ସାହିତ୍ୟ :

ଦିଲ୍ଲୀରେ ସୁଲତାନ ଯୁଗର ସ୍ଥାପନ ହୋଇସାରିବା ପରେ ଉପମହାଦେଶରେ ନୂତନ ଭାଷା ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ ଶୈଳୀର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥିଲା ।

ଉପମହାଦେଶରେ ପାରସିକ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ଅମୀରଖୁସ୍ରୁଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଏକ ନୂତନ ଯୁଗ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ସେ ତୁର୍କୀ ବିସ୍ଥାପିତ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଜଣେ କବି ଥିଲେ ତଥା ସୁଲତାନ୍ ବଲ୍‌ବନ୍‌ଙ୍କ ସମୟରେ କବି ଭାବରେ ସର୍ଜନାର ପ୍ରାରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସେ ନିଜାମୁଦ୍ଦୀନ ଆଉଲିଆଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ ତଥା ତାଙ୍କୁ ଜଲ୍ଲାଲୁଦ୍ଦୀନ୍ ଖିଲ୍‌ଜୀ, ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦୀନ୍ ଖିଲ୍‌ଜୀ ଓ ଗିୟାସୁଦ୍ଦୀନ୍ ଖିଲ୍‌ଜୀଙ୍କ ଦରବାରରେ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ମିଳିଥିଲା । କୁହାଯାଏ, ସେ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟବସ୍ତୁ ତଥା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶୈଳୀରେ କାବ୍ୟ ପରି ଅନେଶତଟି ରଚନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର କବିତାଗୁଡିକ ଗୀତ, ବୀରଗାଥା, ମହାକାବ୍ୟ ତଥା ଶୋକଗୀତ ପରି ବିଭିନ୍ନ କିସମର ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଲେଖନ ଶୈଳୀରେ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଭାରତୀୟ ସନ୍ଦର୍ଭରେ ପାରସିକ ଶୈଳୀର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ଦେଖାଯାଏ । ଏହାକୁ ସବକ୍-ଏ-ହିନ୍ଦ୍ (ଭାରତୀୟ ଶୈଳୀ) ରୂପେ ଜଣାଗଲା । ତାଙ୍କର ପ୍ରମୁଖ ରଚନା ମଧରେ ମୁତଲା-ଉଲ୍-ଅନଓ୍ୱର, ଶିରିନ୍‌ଖୁସ୍ରୋ, ଲୈଲା ମଜ୍‌ନୁଁ, ତଥା ଆଇନା-ଇ-ସିକନ୍ଦରୀ ଥିଲା । ଏହି ସବୁ ରଚନାଗୁଡିକ ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦୀନ ଖିଲ୍‌ଜୀଙ୍କୁ ସମର୍ପିତ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ରଚିତ ପାଞ୍ଚଟି ଦିଓ୍ୱାନ (ଗଜଲ) ହେଉଛି ତୁହଫତ୍-ଉସ୍-ସିଗାର, ବକିୟା-ନାକିୟା ଓ ନିହାୟତ୍-ଉଲ୍-କମାଲ୍ । ସେ ମସନବୀ (ବ୍ୟାଖ୍ୟାତ୍ମକ କବିତା) ମଧ ଲେଖିଥିଲେ ଯେଉଁଥିରେ ଐତିହାସିକ ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ରହିଛି । ଏଗୁଡିକ ମଧରେ ରହିଛି 'କ୍ୱିରାନ୍-ଉସ୍-ସଦୈନ, ମିଫ୍‌ତା-ଉଲ୍-ଫୁତେ (ଜଲ୍ଲାଲୁଦ୍ଦୀନ୍ ଖିଲଜୀଙ୍କର ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀର ସଫଳତା ଉପରେ ଆଧାରିତ), ତୁଘଲକ୍-ନାମା (ଗିୟାସୁଦ୍ଦୀନ ତୋଗଲକଙ୍କର ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ ବର୍ଣ୍ଣନା) ତଥା ଖଜ୍ଜାଏନ୍ ଉଲ୍-ଫତେ (ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦୀନ୍ ଖିଲଜୀଙ୍କର ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ବିଜୟର ବର୍ଣ୍ଣନା) । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରମୁଖ ପାରସିକ କବିମାନଙ୍କ ମଧରେ ଥିଲେ ଶେଖ୍ ନଜ୍‌ମୁଦ୍ଦୀନ ହାସନ୍, ଯିଏକି ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦୀନ ଖିଲଜୀଙ୍କ ଦରବାରରେ ଥିବା କବିଙ୍କ ମଧରେ ଅନ୍ୟତମ । ତାଙ୍କ ଗଜଲ୍‌ଗୁଡିକ ତାଙ୍କୁ 'ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର ସୟୈଦ' ଉପାଧି ଦେଇଥିଲା ।

ଦିଲ୍ଲୀର ସୁଲତାନ ଯୁଗରେ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା ଦରବାରର ବିବରଣୀ । ଏଗୁଡିକ ମଧରେ ମୁଖ୍ୟ ଥିଲା ମିନାଜ୍-ଉସ୍-ସିରାଜଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ତବାକତ୍-ଇ-ନାସିରୀ, ଇସାମୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଫତେ-ଉସ୍-ସଲାତୀନ ତଥା ଫିରୋଜଶାହା ତୁଗଲକ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଫତେହତ୍-ଏ-ଫିରୋଜଶାହୀ । ଏହି ସମୟରେ ଜିୟାଉଦ୍ଦୀନ୍ ବରାନୀଙ୍କର ପାରସିକ ସାହିତ୍ୟରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଅବଦାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ତାଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ରଚନା ମଧରେ ରହିଛି ତାରିଖ-ଇ-ଫିରୋଜଶାହୀ ଓ ଫତ୍‌ଓ୍ୱା-ଇ-ଜାହାନ୍‌ଦାରୀ । ଏହି ସମୟରେ ସୁଫୀ ସାହିତ୍ୟର ନୂଆ ରୂପ 'ମଲଫୁଜତ୍'ର ମଧ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ଯେଉଁଥିରେ ସୁଫୀ ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ବାର୍ତ୍ତାଳାପ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ରଚନାଗୁଡିକ ମଧରେ ପ୍ରମୁଖ ଥିଲା ଶେଖ୍ ନିଜାମୁଦ୍ଦିନ ଆଉଲିଆଙ୍କ ସମ୍ପର୍କିତ ଅମୀର ହାସାମ୍ ସିଜିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଫଓ୍ୱାଦ୍-ଉଲ୍-ଫୁଆଦ ତଥା ଶେଖ୍ ନାସିରୁଦ୍ଦିନ୍ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ସମ୍ପର୍କିତ ଖେର୍-ଉଲ୍-ମଜାଲିସ୍ । ସେହି ସମୟରେ ଅନେକ ରଚନା ପାରସିକ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରାଯାଇଥିଲା । ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ସଂସ୍କୃତ ଗଳ୍ପ ଟୁଟିନାମା (ଶୁଆର ବହି) ଜିୟା-ନକ୍‌ଶବିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପାରସିକ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରାଯାଇଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ମହାଭାରତ ଓ ରାଜତରଙ୍ଗିଣୀକୁ ମଧ ପାରସିକ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରାଯାଇଥିଲା । ସଂସ୍କୃତ ରଚନାଗୁଡିକର ପାରସିକ ଭାଷାରେ ହେଉଥିବା ଅନୁବାଦ ଫିରୋଜ ତୋଗଲୋକ ଓ ସିକନ୍ଦର ଲୋଦୀଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା ।

ସୁଲତାନ ଯୁଗଭଳି ମୋଗଲ ଯୁଗରେ ମଧ ପାର୍ସୀ ଭାଷା ଦରବାରୀ ଭାଷାରୂପେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଶାସକ ତଥା ରାଜକୁମାର ମାନେ ଲେଖିବାର ପରମ୍ପରାକୁ ଜୀବିତ ରଖିଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ମୋଗଲ ବାଦ୍‌ଶାହା ବାବର ଯିଏ କି ନିଜେ ଏକ ବିଦ୍ୱାନ ଥିଲେ, ତୁର୍କୀରେ ନିଜର ଅନୁଭୂତି (ଅତୀତର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଘଟଣାବଳୀ) ଲେଖିଥିଲେ ଯାହାକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଅବଦୁଲ୍-ରହିମ୍-ଖାନ୍‌ଖାନ୍ନା ପାର୍ସୀଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରିଥିଲେ । ହୁମାୟୁନ୍ ଏକ ପାର୍ସୀ ଦିୱାନ୍ ରଚନା କରିଥିଲେ । ରାଜକୁମାର ଦାରା ଶିକୋହ ସୁଫୀ ସନ୍ଥ ମିୟା ମିର୍ ତଥା ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଚରିତର ବିବରଣୀ ସାକିନାତୁଲ୍ ଆଉଲିଆରେ ଲେଖିଥିଲେ । ସେ ମଜମୌଲ ବାହାରିନ୍‌ର (ଦୁଇ ମହାସାଗରର ମିଳନ) ମଧ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଆମେ ପାର୍ସୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ନୂତନ ଶୈଳୀ ସବକ୍-ଇ-ହିନ୍ଦୀ (ଭାରତୀୟ-ଶୈଳୀ) ଦେଖିଥାଉ ଯାହାକି ସେହି ସମୟରେ ଉପମହାଦେଶ ଭ୍ରମଣରେ ଆସୁଥିବା ତଥା ଏଠାରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ପାର୍ସୀ କବିମାନେ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଫାୟାଜୀ, ଉର୍ଫୀ, ତାଲିବ୍, ଘନୀ କାଶ୍ମିରୀ ତଥା ବେଦିଲ୍ ଆଦି ଲେଖକ ଥିଲେ ଯେଉଁମାନେ ମୋଗଲମାନଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ଫାୟାଜୀଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ରଚନାମଧରେ ଥିଲା ତବଶିର ଅଲ ସବହ । ସେ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର କେତେକ ପୁସ୍ତକର ଅନୁବାଦ କରିଥିଲେ । ଅବଦୁଲ ରହିମ୍ ଖାନ୍‌ଖାନ୍ନା ଆକବର ତଥା ଜାହାଙ୍ଗୀରଙ୍କ ସମୟର ପ୍ରଖ୍ୟାତ କବି ଓ ରଚନାକାର ଥିଲେ । ଆକବର ଏକ ମହାନ୍ ବିଦ୍ୱାନ ଇତିହାସକାର ଆବୁଲ୍‌ଫାଜଲ୍‌ଙ୍କୁ ସଂରକ୍ଷଣ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । କୁହାଯାଏ ସେ ଏକ ପୁସ୍ତକାଳୟ ସଂରକ୍ଷିତ କରିଥିଲେ ଯେଉଁଥିରେ ଚାରିହଜାରରୁ ଅଧିକ ପୁସ୍ତକ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ସମୟରେ ସେ ଅନେକ ଲେଖକଙ୍କୁ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ଅଲ୍ଲୀ-କୁଲି ସଲେମ୍ ତଥା ଅବୁ-ତାଲିବ୍-କଲୀମ୍ ଶାହାଜାହାନ୍‌ଙ୍କ ସମୟର ମୁଖ୍ୟ କବି ଥିଲେ । ଅବୁତାଲିବ୍ କଲିମ୍ ପଦ୍‌ଶାହାନାମାର ରଚନା କରିଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣରେ ବିଜାପୁରର ଶାସକ ଆଦିଲଶାହା ପାରସିକ ସାହିତ୍ୟକୁ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ତାଂକ ଦରବାରରେ ମାଲିକ୍ କୌମୀ ତଥା ମୁଲ୍ଲା ଜୁହୁରୀ ମୁଖ୍ୟ ପାର୍ସୀ କବି ଥିଲେ । ଗୋଲକୁଣ୍ଡାର କୁତବଶାହୀ ବଂଶ ମୁହମ୍ମଦ ହୁସେନ୍ ତାବ୍ରେଜୀଙ୍କ ପରି କବିମାନଙ୍କୁ ସଂରକ୍ଷଣ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ମୋଗଲ୍‌ଯୁଗରେ ପାରସିକ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ଏକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା ତଥା ଆଞ୍ଚଳିକ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ଓ ପ୍ରଗତିକୁ ମଧ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ପଞ୍ଜାବୀ, ପୁସ୍ତୁ, ସିନ୍ଧି ତଥା କାଶ୍ମୀରୀ ଆଦି ଭାଷାଗୁଡିକ ପାର୍ସୀ ଭାଷା ଦ୍ୱାରା ଅତିମାତ୍ରାରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାର ପ୍ରଗତି ତଥା ବିକାଶ

ମୋଗଲଯୁଗରେ ହିନ୍ଦୀ, ବଙ୍ଗଳା, ଆସାମୀ, ଓଡ଼ିଆ, ମରାଠୀ ତଥା ଗୁଜୁରାଟୀ ଭଳି ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାର ପ୍ରଗତି ଏକ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧ୍ୟାୟ ଥିଲା । ଏହି ଭାଷାଗୁଡିକର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସପ୍ତମ ଓ ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମିଳିବା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ଯେତେବେଳେ ସେଗୁଡିକ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାରୁ ଦୂରତ୍ୱ ରଖିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମାଲାୟଲାମ୍ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷାର ରୂପ ନେଇଥିଲା । ଏହିସବୁ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାର ବିକାଶରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାବନା ତଥା ପ୍ରାନ୍ତୀୟ ରାଜନୀତିର ଉତ୍‌ଥାନ ଏକ ସମୟରେ ଦେଖାଦେଇଥିଲା । ଏସବୁ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ପତନର ମାର୍ଗକୁ ପ୍ରଶସ୍ତ କରିଦେଇଥିଲା ଯେଉଁ କାରଣରୁ ପାର୍ସୀ ତଥା ଆଉ କେତେକ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷା ପ୍ରଶାସନିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟକଲା । ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ ତଥା ଏହାର ପ୍ରଚାରରେ ଏହି ଭାଷାର ପ୍ରୟୋଗ ବ୍ୟାପକ ହେଲା, ଯାହା ଭାଷାର ବିକାଶ ଓ ପ୍ରଗତିରେ ବୃଦ୍ଧି କରିଥିଲା ।

ହିନ୍ଦୀ ଓ ଉର୍ଦ୍ଦୁ :

ବ୍ରଜଭାଷା, ହରିଆନବୀ ତଥା ଅନ୍ୟ ଉପଭାଷା ଦିଲ୍ଲୀ ଓ ପଞ୍ଜାବର ପାଖାପାଖି ଅଞ୍ଚଳରେ ବୋଲାଯାଉଥିଲା । ଏହି ଭାଷାଗୁଡିକ ଉର୍ଦ୍ଦୁକୁ ବିକାଶକାଳୀନ ଅବସ୍ଥାରେ ଖୁବ୍ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ଏହି ଭାଷାର ମୂଳ ଢାଞ୍ଚା ଖଡିବୋଲି (ଉପରଲିଖିତ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ବୋଲାଯାଉଥିବା ଭାଷାର

ଟିପ୍ପଣି

ମିଶ୍ରଣ)ରେ ତିଆରି ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଭାଷା ପାରସିକ ଭାଷାର ଲିପି ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ ଶୈଳୀକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଶବ୍ଦର ମୂଳ ରୂପ ତୁର୍କୀ ଶବ୍ଦରୁ ଆସିଛି, ଯାହାର ଅର୍ଥ ସେନା ଅଥବା ଶିବିର । ଏପରି ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଭାଷାର ସୃଷ୍ଟି ମୁଖ୍ୟତଃ ତୁର୍କୀ ଶିବିରମାନଙ୍କରେ ଥିବା ଅଧିକାରୀ ତଥା ସୈନିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହେଉଥିବା ବାର୍ତ୍ତାଳାପରୁ ହୋଇଛି । ହିନ୍ଦ୍‌ଭି ଭାଷାରୁ କ୍ରମଶଃ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ତଥା ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାର ଆକାର ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ଅମୀରଖୁସ୍ରୁଙ୍କର ରଚନାଗୁଡିକ ଏହି ଭାଷାର ମୂଳଦୁଆ ପକାଇଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀଠାରୁ ଏହି ଭାଷାର ପ୍ରୟୋଗ ଏକ ନୂଆ ବୋଲିର ଜନ୍ମ ଦେଲା ଯାହାକୁ ଦକ୍ଷିଣୀ କୁହାଗଲା । ଏହି ଭାଷାର ମୁଖ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ର ଥିଲା, ଗୁଜରାଟ, ବିଜାପୁର, ଗୋଲକୁଣ୍ଡା, ବିଦର ତଥା ଔରଙ୍ଗାବାଦ । ଏହି ପରମ୍ପରାର ସବୁଠାରୁ ପୁରୁଣା ଲେଖକ ଥିଲେ ସୈୟଦ ବନ୍ଦା ନୱାଜ ଗେସୁଦରାଜ ଯିଏକି ବାହାମାନୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରମୁଖ ସୁଫୀ ସନ୍ଥ ଥିଲେ । ବିଜାପୁରର ସୁଲତାନ, ଦ୍ୱିତୀୟ ଇବ୍ରାହିମ୍ ଆଦିଲଶାହା ନିଜେ ଥିଲେ କଳାର ମହାନ ସଂରକ୍ଷକ ତଥା ଦକ୍ଷିଣୀ ଭାଷାରେ ସଂଗୀତ ଉପରେ ଲେଖାଯାଇଥିବା କେତେକ ବହିର ଲେଖକ ।

ସପ୍ତମ ଓ ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ତଥା ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ହିନ୍ଦୀ ଅପଭ୍ରଂଶ ଅବସ୍ଥାରେ ବିକଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାକୁ ବୀରଗାଥା କାଳ (ବୀରୋଚିତ କାବ୍ୟଯୁଗ) ବା ଆଦି କାଳ (ପ୍ରାଥମିକ ସମୟ) ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଉଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ରାଜପୁତ ଶାସକମାନେ ହିନ୍ଦୀର ରାଜପୁତ ଭାଷାରେ ଲେଖା ଯାଇଥିବା ରଚନାଗୁଡିକୁ ସଂରକ୍ଷଣ କରୁଥିଲେ ଓ ସେମାନେ ଏହାର ବୀରତା ତଥା ବାହାଦୁରୀର ଗୁଣଗାନ କରୁଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରମୁଖ ରଚନାଗୁଡିକ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲା ଚାନ୍ଦ ବରଦାଇଙ୍କ ରଚିତ ପୃଥ୍ୱୀରାଜରାସୋ । ଅନ୍ୟ ରଚନାଗୁଡିକ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲା ବିସାଲଦେବ ରାସୋ ଓ ହମିର ରାସୋ । କେତେକ ରଚନାର ପ୍ରାମାଣିକତାରେ ସନ୍ଦେହ ରହିଛି କାରଣ ମୂଳରଚନାରେ ବିଭିନ୍ନ ତଥ୍ୟ ମଝିରେ ମଝିରେ ଭର୍ତ୍ତି କରାଯାଇଛି । ଜୈନ ତଥା ବୌଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସର୍ଜନା ମିଳିଥାଏ, ଯାହା ଏହି ସମୟର କୃତି ବୋଲି ପ୍ରମାଣ ରହିଛି ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଓ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାର ବିକାଶ ଆଉ ଏକ ମାର୍ଗ ଦେଇ ସଂଭବ ହୋଇଥିଲା । ତାହା ହେଲା ହିନ୍ଦୀରେ ଲିଖିତ ଭକ୍ତି ପରଂପରା ଓ ବିଚାରଧାରା । କବୀର ଏକ ନୂତନ ଶୈଳୀ 'ଉଲଟବାସୀ'ର ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ ଯେଉଁଥିରେ ବିରୋଧାଭାସ ତଥା ଦୁର୍ବୋଧ ବିଷୟମାନ ସମ୍ମିଳିତ ଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ତୁଳସୀଦାସଙ୍କ ପରି ଭକ୍ତି ସନ୍ଥମାନେ ହିନ୍ଦୀର ଅବଧି ଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ ସେତେବେଳେ ମୀରାବାଇଙ୍କ ପରି ଅନ୍ୟମାନେ ରାଜସ୍ଥାନର ମାରୱାଡୀ ଶୈଳୀ (ବୋଲି) ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ ଓ ସୁର ଦାସ ବ୍ରଜଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ । ସୁଫୀ ସନ୍ଥମାନେ ନିଜର ବିଚାରଧାରାକୁ ଅଧିକମାତ୍ରାରେ ଲୋକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ଏହି ଭାଷାଗୁଡିକୁ ମାଧ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଚିସ୍ତି ସନ୍ଥମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଆଧାତ୍ମିକ ସଙ୍ଗୀତ ସଂପାଦନା ତଥା ଗାୟନ କରିବା ପାଇଁ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାର ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ ।

ବଙ୍ଗାଳୀ:

ଦଶମ ଓ ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖାଯାଇଥିବା ଲୋକଗୀତ, (ଚର୍ଯ୍ୟପଦ ଗୁଡିକ) ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାର ସବୁଠାରୁ ପୁରୁଣା ରଚନା ଅଟେ । କବୀନ୍ଦ୍ର ତଥା ଶ୍ରୀକରନନ୍ଦୀଙ୍କର ରଚନାଗୁଡିକ ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ରଚନା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରମୁଖ ଅଟେ । ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନର ବିକାଶ ତଥା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲେଖାଯାଇଥିବା ଭଜନ ସମୂହ ଏହି ଭାଷାର ପ୍ରଗତି ପାଇଁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଯୋଗାଇଥିଲା । ବୃନ୍ଦାବନଦାସଙ୍କର ଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତ ଓ ଚୈତନ୍ୟ ମଙ୍ଗଳକୁ ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଅବଦାନ ରୂପେ ବିବେଚନା କରାଯାଏ ଯାହା ସନ୍ଥଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଦଶବର୍ଷ ପରେ ତାଙ୍କ ମହାନତାର ବିବରଣୀ ଦର୍ଶାଉଥିବା ସହ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜର ପ୍ରଚଳିତ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ମଧ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ଚିତ୍ରଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲା । କୃଷ୍ଣଦାସ କବିରାଜଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ ଥିଲା ଅନ୍ୟ ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ରଚନା । ଲୋଚନ ଦାସ ଲୋକଗୀତର ଏକ ନୂତନ ଶୈଳୀ, ଧମାଲିର ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ସେହି ସମୟରେ ଲେଖାଯାଇଥିବା ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ କବିତା ସମୂହ, ମଙ୍ଗଳକାବ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଲୋକପ୍ରିୟଥିଲା ।

ସେମାନେ ସ୍ଥାନୀୟ ଦେବୀ ଚଣ୍ଡୀଙ୍କର ମହିମାମଣ୍ଡନ କରିଥିଲେ ତଥା ଶିବ ଓ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ପରି ପୌରାଣିକ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଗୃହଦେବତାରେ ପରିଣତ କରାଇଥିଲେ । ମଙ୍ଗଳକାବ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ ସ୍ୱରୂପ ପୁରାଣରୁ ଉଦ୍ଧୃତ ହୋଇଥିଲା ।

ଆସାମିଆ ଓ ଓଡ଼ିଆ :

ତ୍ରୟୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ହେମସରସ୍ୱତୀ, ପ୍ରହ୍ଲାଦଚରିତ ତଥା ହରଗୌରୀ ସାମ୍ୟଦକୁ ଆସାମ ଭାଷାର ପ୍ରଥମ ରଚନା ରୂପେ ବିବେଚନା କରାଯାଏ । ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ ଆସାମରେ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶରେ ସହଯୋଗ କରିଥିଲା । ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିଥିବା ଶଙ୍କରଦେବ ମଧ ଆସାମୀୟ କବିତାର ବିକାଶ ପାଇଁ ସାର୍ଥକ ଯୋଗଦାନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ, ମାଧବ ଦାସ ଭକ୍ତିର ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି 'ଭକ୍ତି-ରତ୍ନାବଳୀ' ଲେଖିଥିଲେ ଓ ବୃନ୍ଦାବନରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଜୀବନୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି 'ବରଗୀତ' ରଚନା କରିଥିଲେ । ପୁରାଣଗୁଡିକ ମଧ ଆସାମୀୟ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରାଯାଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ସାରଳାଦାସଙ୍କର ରଚନାକୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପ୍ରଥମ କୃତି ରୂପେ ଗଣନା କରାଯାଏ । ମଧୁସୂଦନ, ଭୀମ ତଥା ଶସୀବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୁରାଣ ଉପରେ ଆଧାରିତ ଅନେକ କାବ୍ୟ ରଚନା କରାଯାଇଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ଲେଖାଯାଇଥିବା ରସକଲ୍ଲୋଳରେ ମଧ ରାଧା ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେମର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଅନ୍ୟ ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ରଚନା ମଧରେ ଶିଶୁ ଶଙ୍କର ଦାସଙ୍କର ଭାଷାବିଳାସ ତଥା କାର୍ତ୍ତିକ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ ରୁକ୍ମିଣୀ ବିବାହ ମୁଖ୍ୟ ଅଟେ । ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କର (୧୬୭୦-୧୭୨୦) ରଚନାଗୁଡିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲା କାରଣ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ତାହା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ନୂତନ ଯୁଗର ସୂତ୍ରପାତ କରିଥିଲା ।

ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ସାହିତ୍ୟ -

ଦକ୍ଷିଣରେ ସାହିତ୍ୟିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମଧରେ ଭିଲିପୁତ୍ତୁରର ଜଣେ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦଗୁଡିକର ପ୍ରୟୋଗର ପରମ୍ପରା ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ଶ୍ରେୟ ତାଙ୍କୁ ଦିଆଯାଏ । ତାମିଲ୍‌ର ଅନ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସାହିତ୍ୟିକ ରଚନା ମଧରେ ଆମେ ବୈଷ୍ଣବ ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଟିପ୍‌ପଣୀ ପାଇଥାଉ ଏବଂ 'ତୋଲକପ୍ପୀୟମ' ତଥା 'କୁରାଲ' ଭଳି ସଂଗମ ଯୁଗ ଉପରେ ରଚନା କରାଯାଇଥିବା ଟିପ୍‌ପଣୀ ମଧ ଦେଖାଯାଏ । ସେହି ସମୟର ଅନେକ ଦାର୍ଶନିକ ରଚନା ତଥା ଟୀକାର ପୁରାଣରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଥିଲା । ତାମିଲ ସାହିତ୍ୟର ଅଧିକାଂଶ ରଚନା ଶୈବବାଦ ତଥା ବୈଷ୍ଣବବାଦ ସହ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ । ମଧକାଳୀନ ଯୁଗର ପ୍ରମୁଖ ରଚନା ମଧରେ ଥିଲା ହରିଦାସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଇରୁସମୟଭିଲକ୍କମ୍, ମରେନ୍ନରବନ୍ଦରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଶିବଦାରୁମୋତରମ୍ ଓ ଶୈବ ସମୟନେରୀ । ଦର୍ଶନକ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ରଚନା ଥିଲା ପୁରାଣ ତିରୁମାଲାଇନାଥନଙ୍କ ରଚିତ ଚିଦାମ୍ବରପୁରାଣମ୍ (୧୫୦୮) ତଥା ବାଳାସୁଭ୍ରମଣ୍ୟ କବିରାୟରଙ୍କ ରଚିତ ପାଲନିଟ୍‌ଟଲପୁରାଣମ୍ ।

ସେହି ସମୟର ସବୁଠାରୁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ତେଲୁଗୁ କବି ଥିଲେ, ଏରପ୍ରଗଡ ଯିଏକି ସାହିତ୍ୟ ଲେଖନୀରେ ଚମ୍ପୁ ଶୈଳୀକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରାଇଥିଲେ (ଗଦ୍ୟ ତଥା ପଦ୍ୟର ମିଶ୍ରଣ) । ସେ ଭାଗବତ ପୁରାଣକୁ ମଧ ତେଲଗୁ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରିଥିଲେ । ବିଜୟନଗରର ରାଜା କୃଷ୍ଣଦେବରାୟ ତେଲଗୁ ଭାଷାରେ ଅନେକ ରଚନା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦରବାରର ପ୍ରଖ୍ୟାତ କବି ଥିଲେ-ଅଲାରାନୀ ପେଦାନା ଓ ନନ୍ଦୀ ତିମ୍ମହା ଯିଏକି ପାରିଜାତପହରଣ ଲେଖିଥିଲେ । ଭାଟ୍ଟୁମୂର୍ତ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ରାମ ରାଜା ଭୂଷଣ ବାସୂ ଚରିତ୍ର ତଥା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ନଲୋପଖ୍ୟନମ୍ (ନଳ ତଥା ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର କାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣନ) ପାଇଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିଲେ । କନ୍ନଡଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଜୈନ ଲେଖକମାନେ ତତ୍‌କାଳୀନ ସାହିତ୍ୟିକ ରଚନା ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଥିଲେ । ସେହି ଅଞ୍ଚଳରେ ବୀରଶୈବ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଲୋକ ପ୍ରିୟ କରାଇବା ପାଇଁ ବାସଭ ଓ ତାଙ୍କ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କର ରଚନା କନ୍ନଡ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ

ଟିପ୍ପଣି

ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଆଣିଥିଲା । ଏହି ଭାଷାର ପ୍ରଗତିରେ ହୟଶାଲ ବଂଶର ଶାସକମାନଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଅଧିକ ସହାୟତା ଆଣିଥିଲା । ଜେରୋପାଙ୍କର ବାଦି ବିଦ୍ୟାନନ୍ଦ କନ୍ନଡ କବିମାନଙ୍କର ଏକ ସାହିତ୍ୟ ସଂକଳନ ଅଟେ । ଜୈନ ବିଦ୍ୱାନ, 'ସାଲ୍‌ଭା' ତ୍ରିଲୋକରାର (ବିଶ୍ୱତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଜ୍ଞାନ), ଅପରାଜିୟାଶତକ (ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ) ତଥା ଭାରତେଶ୍ୱର ଚରିତ (ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରାଜା ଭରତଙ୍କ କାହାଣୀ) ରଚନା କରିଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ମାଲାୟଲାମ୍ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷା ରୂପରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ରଚନାରେ ଏହି ଭାଷା ମୌଖିକ ରୂପରେ ଥିଲା ତଥା ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରାମ ଚରିତମ୍ ଏହି ଭାଷାର ପ୍ରଥମ ସଂକଳନ ଥିଲା । ରାମ ପାନିକରଙ୍କ ରଚନା ଭାରତ ଗାଥା, ସାବିତ୍ରୀ ମହାତ୍ମ୍ୟମ୍ ଓ ଭାଗବତମ୍ ମାଲାୟଲାମ୍ ଭାଷାର ପ୍ରମୁଖ ରଚନା ମଧ୍ୟରେ ବିବେଚନା କରାଯାଏ ।

INTEXT QUESTIONS 14.4 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

୧. ସଂସ୍କୃତରେ ଲେଖାଯାଇଥିବା ଦୁଇଟି ପ୍ରମୁଖ ଗ୍ରନ୍ଥର ନାମ ଲେଖ ।

____

୨. କାବ୍ୟ କ'ଣ ?

____

୩. ଅମୀର ଖୁସ୍ରୁ କିଏ ଥିଲେ ?

____

୪. ଜିୟାଉଦ୍ଦୀନ୍ ବରାନୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଦୁଇଟି ପ୍ରମୁଖ ରଚନାର ନାମ ଲେଖ ।

____

୫. ସବକ୍-ଇ-ହିନ୍ଦ୍' କହିଲେ ତୁମେ କ'ଣ ବୁଝ ?

____

୬. ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ବିକଶିତ ହୋଇଥିବା ଚାରୋଟି ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାର ନାମ ଲେଖ ।

____

14.5 MUSIC- ସଙ୍ଗୀତ

ସୁଲତାନ୍ ଯୁଗରେ ବିକଶିତ ସଙ୍ଗୀତ ସଂବଂଧରେ ବେଶି ତଥ୍ୟ ଆମ ପାଖରେ ନାହିଁ । ସେହି ସମୟରେ ସଙ୍ଗୀତର ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁଗ ଆମକୁ ଅମୀର ଖୁସ୍ରୁଙ୍କ ସମୟରେ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । କୁହାଯାଏ, ଏହିଯୁଗରେ କୱାଲି ଶୈଳୀର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । କେତେକ ଆଧୁନିକ ରାଗ ଯଥା ୟମନ, ଖୋରା, ତଥା ସନମର ବିକାଶର ଶ୍ରେୟ ମଧ ତାଙ୍କୁ ଦିଆଯାଏ । ସେ ସଙ୍ଗୀତରେ ନୂଆ ବିଦ୍ୟାଯନ୍ତ୍ରର ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ ଯେମିତିକି ସୀତାର, ଯେଉଁଥିରେ ଭାରତର ବୀଣା ଓ ଇରାନ୍‌ର ତମ୍ବୁରାର ମିଶ୍ରଣର ରୂପ ଦେଖାଯାଏ । ଦକ୍ଷିଣ ଏସିଆରେ ରବାବ୍ ତଥା ସାରଂଗୀ ପରି ନୂତନ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ତୁର୍କିମାନଙ୍କ ସହ ଆସିଥିଲା । ବୃନ୍ଦାବନରେ ସ୍ୱାମୀ ହରିଦାସ ସଙ୍ଗୀତକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେଇଥିଲେ ତଥା ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ୍ ଆକବରଙ୍କ ଦରବାରରେ ଥିବା ତାନ୍‌ସେନ୍‌ଙ୍କୁ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ତାନ୍‌ସେନ୍‌ଙ୍କୁ ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତର ମୁଖ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର କୁହାଯାଏ । ତାଙ୍କୁ କେତେକ ନୂଆ ରାଗ ଯେମିତିକି ମିଆଁ-କି-ମହ୍ଲାର, ମିଆଁ-କି-ଟୋଡି ଓ ଦରବାରୀର ସୃଜନ କରିଥିବାର ଶ୍ରେୟ ମଧ ଦିଆଯାଏ । ଉତ୍ତର ଭାରତ ସଙ୍ଗୀତର ଶୈଳୀରେ ଧ୍ରୁପଦ ଶୈଳୀର ପ୍ରସାର

ପାଇଁ ରାଜାମାନସିଂହ ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣରେ ସେହି ସମୟରେ ଜନନ ତଥା ଜନ୍ୟ ରାଗର ନୂତନ ଶୈଳୀ ପ୍ରଚଳିତ ହେଉଥିଲା । କୋଣ୍ଡାଭିଡୁର ରାମମାତ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା (୧୫୫୦ରେ) ରଚିତ ସ୍ୱରମେଳ କଳାନିଧିରେ କୋଡିଏଟି ଜନନ ତଥା ଚଉଷଠିଟି ଜନ୍ୟ ରାଗର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀବେଳକୁ ସଙ୍ଗୀତର ଏକ ନୂତନ ବିଦ୍ୟା ଯଥା ତରାନା, ଦାଦ୍ରା ଓ ଗଜଲର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା ।

ଟିପ୍ପଣୀ

14.6 PAINTINGS - ଚିତ୍ରକଳା

ସୀମିତ ପ୍ରତିରୂପ କାରଣରୁ ସୁଲତାନ ଯୁଗରେ ଚିତ୍ରକଳାର ଅଧ୍ୟୟନ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ସୁଲତାନଯୁଗରେ ସବୁଠାରୁ ନିକଟତର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଅଧିକାଂଶ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଭିତ୍ତିଚିତ୍ରରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଭିତ୍ତିଚିତ୍ରର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସଂଦର୍ଭ ଇଲତୁତ୍‌ମିସ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିବା 'କସୀଦା'ରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ ଯେଉଁଥିରେ ଖଲିଫାଙ୍କ ରାଷ୍ଟ୍ରଦୂତର ସ୍ୱାଗତ କରିବା ପାଇଁ ତିଆରି ହୋଇଥିବା ମୁଖ୍ୟ ତୋରଣର ପ୍ରାଚୀରରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଆକୃତିଗୁଡିକର ଚିତ୍ରଣ କରାଯାଇଛି । ଅନ୍ୟ ଏକ ସଂଦର୍ଭ ତାରିଖ୍-ଇ-ଫିରୋଜଶାହୀରେ ଦେଖାଯାଇଛି ଯେଉଁଥିରେ ସୁଲତାନ ଦିଲ୍ଲୀର ପ୍ରାସାଦଗୁଡିକର ପ୍ରାଚୀରରେ କଳାକୃତିରେ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ଚିତ୍ରକଳା ଉପରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧ ଲଗାଇବା ପାଇଁ ଅନୁଶାସନ ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଏସିଆରେ କୋରାନୀ ହସ୍ତଲିପି (ସୁଲେଖନ) ମଧ ଲୋକପ୍ରିୟ ଥିଲା । କୋରାନର ପ୍ରଥମ ପ୍ରତିଲିପି (୧୩୯୯ରେ) ଗୋଆଲିୟରରେ ଲେଖାଯାଇଥିଲା । ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟି ବିଭିନ୍ନ ଆଳଙ୍କାରିକ ନମୂନା ଦ୍ୱାରା ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥିଲା । ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଗୁଜରାଟ, ମାଳବ ତଥା ଜୌନପୁର ରାଜ୍ୟଗୁଡିକ କଳାର ପ୍ରମୁଖ କେନ୍ଦ୍ରରୂପେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା ।

ଭାରତରେ ମୋଗଲଶାସନକାଳରେ ଚିତ୍ରକଳାରେ ଏକ ନୂତନଯୁଗ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ସେମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଚିତ୍ରକଳାର ଢ଼ାଞ୍ଚା ବଦଳାଇ ଦେଇଥିଲେ । ମୋଗଲ ଚିତ୍ରକଳା (ଶାହୀ) ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଦରବାରରେ ପ୍ରଚଳିତ ବିଷୟ ତଥା ଶୈଳୀ ଦ୍ୱାରା ପରିଭାଷିତ ହୋଇଛି । ମୋଗଲ ଚିତ୍ରକଳାର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶୈଳୀ କାବୁଲଠାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ହୁମାୟୁନଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ଦୁଇଜଣ ପାରସିକ ଚିତ୍ରକାର ମୀର ସୟୈଦ ଅଲୀ ଓ ଅବଦୁସ ସମଦ ରାଜାଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଆକବର ସେମାନଙ୍କୁ ହମ୍‌ଜନାମାର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବା ପାଇଁ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ୧୪୦୦ ପୃଷ୍ଠା ସମ୍ବଳିତ ଏହି ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟି ଗୋଆଲିଅର, ଗୁଜୁରାଟ, ଲାହୋର ତଥା କାଶ୍ମୀରର କଳାକାରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ମୋଗଲକଳାର ନୂତନ ବିଶେଷତ୍ୱ ବିକଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଯୁଗରେ ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ର ଉପରେ ଦୁଇ ବା ଚାରିଜଣ ଚିତ୍ରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସାମୂହିକ ଉଦ୍ୟମରେ ଚିତ୍ର କରାଯାଉଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ଥିବା ଚିତ୍ରକଳାର ପ୍ରମୁଖ ବିଶେଷତ୍ୱଗୁଡିକ ମଧରେ ରହିଛି-ଚିତ୍ର ବା ଆକୃତିର ସୀମିତ ଗତିବିଧି, ଚିତ୍ରରେ ଥିବା ରେଖାଗୁଡିକର ସୂକ୍ଷ୍ମତା, ତଥା ବାସ୍ତୁଶିଳ୍ପୀ ସ୍ତମ୍ଭଗୁଡିକର ସମତଳ ଚିତ୍ରାଙ୍କନ । ମୋଗଲ ଚିତ୍ରକଳା ନିଜର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ତଥା ଲୟ, ବସ୍ତ୍ରରେ ଭାରତୀୟ ଶୈଳୀରେ ଦ୍ରବ୍ୟଗୁଡିକର ଚିତ୍ରଣ, ତଥା ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟରେ ଗୌଣ ଦୃଶ୍ୟର ପ୍ରୟୋଗ ପାଇଁ ମଧ ବିଖ୍ୟାତ ଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ମୋଗଲ ଚିତ୍ରକଳାର ଦୁଇଟି ପ୍ରମୁଖ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଥିଲା - ରାଜଦରବାରର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଘଟଣାର ଚିତ୍ରଣ ତଥା ବିଖ୍ୟାତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ପ୍ରତିକୃତି । ଜାହାଙ୍ଗୀରଙ୍କ ଶାସନକାଳରେ ମୋଗଲ ଚିତ୍ରକଳା ଶୈଳୀରେ କେତେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । ଜାହାଙ୍ଗୀରଙ୍କ ସମୟରେ ଚିତ୍ରକଳା ସୁସଂଗଠିତ ଶୈଳୀ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱଆରୋପ କରେ ତଥା ବୃହତ୍ ପ୍ରାନ୍ତଥିବା ଚିତ୍ରକଳା ଦେଖାଯାଏ ଯେଉଁଗୁଡିକ ଉଦ୍ଭିଦସମୂହ ତଥା ମନୁଷ୍ୟ ଆକୃତିର ଚେହେରାର ଚିତ୍ରଣଦ୍ୱାରା ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥାଏ । ଜାହାଙ୍ଗୀରଙ୍କ ସମୟରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟର ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ପରିପକ୍ୱ ହୋଇଥିଲା । ଚିତ୍ରର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ବୃକ୍ଷ, ପକ୍ଷୀ, ନଦୀ ତଥା ଝରଣାର ବ୍ୟବହାର ଏହାକୁ ଅଧିକ ଲୋକପ୍ରିୟ କରାଇଥିଲା ।

ଚିତ୍ର ୧୪.୩ ମୋଗଲ ଚିତ୍ରକଳା

ଶାହାଜହାନ୍‌ଙ୍କ ସମୟର ଚିତ୍ରକଳାରେ ମୋଗଲ ଦରବାର ଓ ମହିଳା ତଥା ପ୍ରେମର ରୋଚକ ଦୃଶ୍ୟ ସବୁ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଆଉରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ଶାସନକାଳର ଚିତ୍ରକଳାରେ ମୋଗଲ ବାହ୍‌ଶାହାଙ୍କର ଅଭିଯାନର ଝଲକ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସ୍ଥାପତ୍ୟକଳା ପରି ମୋଗଲ ଚିତ୍ରକଳା ମଧ୍ୟ ଆଞ୍ଚଳିକ ଶୈଳୀର ବିକାଶ ତଥା ପ୍ରଗତି ପାଇଁ ମାର୍ଗ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲା । ଏଥିରେ ସମାନ ବିଶେଷତ୍ୱ ଓ ଶୋଭାବର୍ଦ୍ଧକ ଚିତ୍ରର ପୁନରାବୃତ୍ତି ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଥିଲା ।

ଚିତ୍ର ୧୪.୪ ରାଜପୁତ ଚିତ୍ରକଳା

ଏହି ସମୟରେ ରାଜପୁତ ଚିତ୍ରକଳାଗୁଡ଼ିକରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରାଜପୁତ ଶାସକମାନଙ୍କର ବିବିଧ ଦରବାରର ଶୈଳୀର ଚିତ୍ରଣ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଶୋଡଷ ତଥା ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରାଜପୁତ ଚିତ୍ରକଳାରେ କେତେକ ପୌରାଣିକ ତଥା ଦରବାର ଦୃଶ୍ୟର ଚିତ୍ର ଆମକୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ରାଜପୁତ ସମୟର ଚିତ୍ରକଳା ଏକ ବୃହତ୍ ଭୌଗଳିକ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିସ୍ତାରଲାଭ କରିଥିଲା, ଯାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ କଳାତ୍ମକତାର ଭିନ୍ନ ଉପ ବିଷୟର ନିର୍ମାଣ ହୋଇଥିଲା । ଅନ୍ୟ ଲୋକପ୍ରିୟ

କ୍ଷେତ୍ରୀୟ ଶୈଳୀରେ ଦକ୍ଷିଣୀ ଶୈଳୀ ମୁଖ୍ୟ ଥିଲା ତଥା ବଙ୍ଗଳା, ଗୁଜୁରାଟ ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ କଳାରେ କ୍ଷେତ୍ରୀୟ ଶୈଳୀର ବିକାଶ ହୋଇଥିଲା । ରାଜପୁତ ଚିତ୍ରକଳା ପୁନର୍ବାର ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବିକଶିତ ହୋଇଥିଲା ଯେତେବେଳେ କେତେକ କଳାକାର ନିଜର ନୂତନ ସଂରକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଦରବାରରେ ଶରଣ ନେଇଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ କଳାକ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଆଞ୍ଚଳିକ ଚିତ୍ରଶୈଳୀ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ଏହି ଚିତ୍ରଗୁଡିକ ରଙ୍ଗର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତା ପାଇଁ ବିଖ୍ୟାତ । ଏଥିରେ ଶିକାର ଦୃଶ୍ୟ, ବ୍ୟକ୍ତିର ରେଖାଚିତ୍ର ତଥା ସଙ୍ଗୀତ ଆସରର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ଚିତ୍ରକଳାର ମୁଖ୍ୟ ଶୈଳୀଗୁଡିକ ଥିଲା, ମେବାର, ବୁନ୍ଦୀ ତଥା କିଶନଗଡ଼ ଶୈଳୀ ।

INTEXT QUESTIONS 14.5 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରଶ୍ନ

୧. ଅମୀର ଖୁସ୍ରୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ସଙ୍ଗୀତ ବାଦ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରର ନାମ ଲେଖ ।

____

୨. ଦ୍ରୁପଦଶୈଳୀର ବିକାଶରେ କିଏ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ?

____

୩. ଜାହାଙ୍ଗୀରଙ୍କ ସମୟରେ ମୋଗଲ ଚିତ୍ରକଳାରେ କ'ଣ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଦେଇଥିଲା ?

____

୪. ମୋଗଲ ଚିତ୍ରକଳାର କେତେକ ଲୋକପ୍ରିୟ ବିଷୟବସ୍ତୁର ଉଲ୍ଲେଖକର ।

____

14.7 ARCHITECTURE - ବାସ୍ତୁଶିଳ୍ପ

ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନର ବାସ୍ତୁଶିଳ୍ପ-

ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ବାସ୍ତୁଶିଳ୍ପୀର ନୂତନ ଶୈଳୀ ଓ ରୂପ ଜନ୍ମ ନେଇଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ତୋରଣ ଓ ଗମ୍ବୁଜରେ ନୂଆ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ସଂଯୋଗ ହୋଇଥିଲା । ଚୂନ-ସିମେଣ୍ଟ, ପାଣି ଓ ବାଲିର ମିଶ୍ରଣ ଭବନ ତଥା ଗୃହ ନିର୍ମାଣରେ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇ ଭବନ ତିଆରି ଶୈଳୀକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବଦଳାଇ ଦେଲା । ପ୍ରକୃତ ତୋରଣର ବିକାଶ ଏହି ଯୁଗର ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳାର ମୁଖ୍ୟ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା । ତୋରଣର ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ପଥର ତଥା ଇଟା ବକ୍ରାକାରରେ ରଖାଯାଉଥିଲା ଏବଂ ପରସ୍ପରକୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବାନ୍ଧିବା ସାମଗ୍ରୀ ଦ୍ୱାରା ବନ୍ଧାଯାଉଥିଲା । ତୋରଣଗୁଡିକ ବିଭିନ୍ନ ଆକାରରେ ନିର୍ମାଣ ହେଉଥିଲା କିନ୍ତୁ ସବୁଠାରୁ ମୁନିଆ ଆକାରଟି ଅଧିକ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏକ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ତୋରଣ, ଚତୁଃକୈନ୍ଦ୍ରିକ ତୋରଣ, ତୋଗଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥବା ଭବନରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଉପମହାଦେଶରେ ତୁର୍କୀଯୁଗର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଭବନ ନିର୍ମାଣରେ ନୂତନ ପଥରଖଣି ସାମଗ୍ରୀର ଉପଯୋଗ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ଯୁଗର ଅଧିକତର ଭବନରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଭାବରେ ଭବନ ଖୋଦିତ ସାମଗ୍ରୀ, ସ୍ତମ୍ଭ ତଥା ପୁରୁଣାଭବନର ଗଭୀରଖାତ ଗୁଡିକ ପୁନଃ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଛି । ଏହି ସମୟରେ ରାଜମିସ୍ତ୍ରୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ପଥରର ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଯାଏ । ଭବନଗୁଡିକରେ ପ୍ଲାଷ୍ଟର (ପ୍ରଲେପ) କରିବା ପାଇଁ ସାଧାରଣତଃ ଖଡିଆଳ ମାଟି (ଏକ ଖଣିଜ ପଦାର୍ଥ) ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ଏହା ସହିତ ଦେଖାଯାଉଥିବା ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁଠି ପାଣି ନିଷ୍କାସନ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା, ଯେପରି ଛାତ, ସୁରଙ୍ଗ ତଥା ନଳା ସେଠାରେ ଚୂନ-ପାଷ୍ଟରର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇ ସୁରକ୍ଷିତ ରଖାଯାଉଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଘରଗୁଡିକରେ ଖଡିଆଳ-

ମାଟିର (ମସଲାର) ପ୍ରୟୋଗ ସର୍ବତ୍ର ଲୋକପ୍ରିୟ ହେଲା । ଏଠାରେ ଆମେ ସୁଲତାନ, ମୋଗଲ ତଥା ଆଞ୍ଚଳିକ ଶୈଳୀରେ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥାପତ୍ୟକଳା ଯାହାର ବିକାଶ ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ହୋଇଥିଲା ତାର ଏକ ବିସ୍ତୃତ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରିବା ।

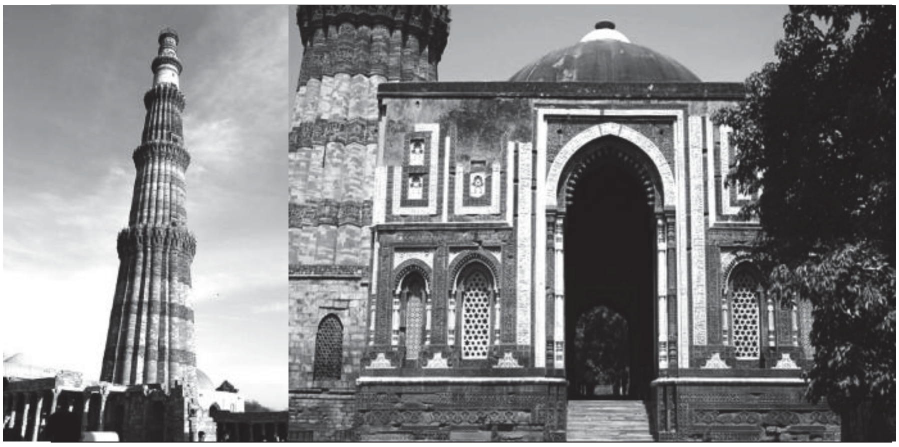

ଚିତ୍ର ୧୪.୫ କୁତବ ମୀନାର ଏବଂ ଆଲାଇ ଦରୱାଜା

ସୁଲତାନ ଯୁଗ: କୁୱ୍ୱାତ୍-ଉଲ-ଇସଲାମ ମସଜିଦ୍ (୧୧୯୮), କୁତବମିନାର (୧୧୯୯-୧୨୩୫) ଅଢ଼ାଇ ଦିନ କା ଝୋପଡା (୧୨୦୦) ତଥା ଇଲତୁତ୍‌ମିସଙ୍କର ସମାଧି ପରି ସ୍ମାରକଗୁଡିକ ଭାରତ-ଇସଲାମୀୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ରୂପକୁ ଦର୍ଶାଇଥାଏ । ଆରମ୍ଭିକ ଭବନଗୁଡିକରେ ଯେଉଁଠାରେ ସ୍ଥାନୀୟ କଳାକାରମାନଙ୍କର ସ୍ମାରକର ଶୈଳୀ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଥାଏ, ସେହିଠାରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିବା ଭବନରେ ଭାରତ-ଇସଲାମୀୟ ଶୈଳୀର ବିକାଶ ତଥା ପରିପକ୍ୱତା ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ଏହି ସବୁ ସ୍ମାରକରେ ଗମ୍ବୁଜ ତଥା ତୋରଣର କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧମାନ ବିକାଶ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଶୈଳୀର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ନମୁନା ଇଲତୁତ୍‌ମିସ (୧୨୩୩-୩୪) ତଥା ବଲବନ୍‌ଙ୍କର (୧୨୮୭-୮୮) ସମାଧି । କୁତବ ପରିସରରେ ଅଲାଇ ଦରୱାଜା (୧୩୦୫) ତଥା ନିଜାମୁଦ୍ଦିନ୍‌ରେ ଜଗତ ଖାନା ମସଜିଦ୍ (୧୩୨୫) ଖିଲ୍‌ଜୀବଂଶର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ । ଏଠାରେ ସେଲଜକ୍ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ପରମ୍ପରାର ପ୍ରଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଦେଖାଯାଏ । ଘୋଡାର ମୁନିଆଁ ଜୋତା ଆକାରର ଅର୍ଦ୍ଧଗୋଲାକୃତି ତୋରଣ ନିର୍ମାଣ, ଗମ୍ବୁଜର ନିର୍ମାଣ, ଲାଲବାଲିପଥରର ଉପଯୋଗ ତଥା କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାର୍ବଲ ଖୋଦନ, ତୋରଣର ଭିତରପଟେ ପଦ୍ମପାଖୁଡାରେ ସଜ୍ଜିତ ଝାଲରର ଆର୍ବିଭାବ ତଥା ନୂଆ ରାଜମିସ୍ତ୍ରୀ କାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ନୂତନ ଶୈଳୀର ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା । ତୋଗଲୋକ କାଳରେ ନୂତନ ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳାର ଶୈଳୀରେ ମୁଖ୍ୟ ଭବନ ନିର୍ମାଣ ସାମଗ୍ରୀରେ ଗଢ଼ାଯାଇଥିବା ଭଙ୍ଗା ଇଟା ଓ ପଥରର ବ୍ୟବହାର, ଢ଼ାଲୁଭଳି କାନ୍ଥ ତଥା ଦୁର୍ଗ, ଚତୁଃକୈନ୍ଦ୍ରକ ତୋରଣ ପରି ଏକ ନୂଆ ତୋରଣ ଶୈଳୀ, ମୁନିଆଁ ଗମ୍ବୁଜର ନିର୍ମାଣ ତଥା ଅଷ୍ଟକୋଣୀୟ ଗୁମ୍ବଜ ନିର୍ମାଣ ଯୋଜନାର ଆରମ୍ଭ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ତୋଗଲୋକ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀର ଆଉ ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା ଭାଙ୍ଗିଯାଇଥିବା ଅଥବା ଢ଼ାଲୁଆକାରର କାନ୍ଥ । ଏହା ଭବନକୁ ମଜବୁତ କରି ରଖୁଥିଲା । କାଳକ୍ରମେ କେତେକ ଗମ୍ବୁଜ ଅଷ୍ଟକୋଣୀୟ ଯୋଜନା ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବାସ୍ଥଳେ ଆଉ କେତେକ ସମକୋଣୀୟ ଯୋଜନାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥିଲା । ସୁରବଂଶର ସ୍ଥାପତ୍ୟ ସ୍ମାରକଗୁଡିକୁ ଆମେ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିପାରିବା ।

ପ୍ରଥମଟି ଶେରଶାହା ସୁରୀଙ୍କ ପିତା ଓ ତାଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ସମାଧିସମ୍ଭ ଯେପରି ସସାରାମ (୧୫୩୦-୪୦) ଠାରେ ଥିବା ସ୍ମାରକ । ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟର (୧୫୪୦-୧୫୪୫) ସ୍ମାରକଗୁଡିକ ଦିଲ୍ଲୀର ପୁରୁଣାକିଲ୍ଲା ତଥା କିଲ୍ଲା ଭିତରେ ଥିବା କିଲାଇ କୁନ୍‌ହା ମସ୍‌ଜିଦ୍ ରୂପରେ ଆମେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉ । ମୋଗଲଯୁଗରେ ହୋଇଥିବା ଚତୁଃକୈନ୍ଦ୍ରିକ ତୋରଣର ବିକାଶ ପୂର୍ବରୁ ସିଂହାସନରେ ଥିବା ବକ୍ରରେ ସାମାନ୍ୟ ସମାନତା ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଅନ୍ତିମ ଅବସ୍ଥା ଆଡକୁ ସୂଚାଇଥାଏ ।

ଆଞ୍ଚଳିକ ପ୍ରଭେଦ : ଏହି ସମୟରେ ଆମକୁ ଆଞ୍ଚଳିକ ସ୍ତରରେ ସ୍ଥାପତ୍ୟକଳାର ବିଭିନ୍ନ ଶୈଳୀର ବିକାଶ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପୂର୍ବ ଭାରତରେ ବଙ୍ଗଳା ଓ ଜୌନପୁରରେ ଦୁଇଟି ପୃଥକ୍ ଶୈଳୀର ବିକାଶ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । ବଙ୍ଗଳା ଶୈଳୀର ମୁଖ୍ୟ ଭବନଗୁଡିକ ମାଲ୍‌ଦା ଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ତର୍ଗତ ଗୌର ଏବଂ ପାଣ୍ଡୁଆ ସହରରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏଠାରେ ଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟ ବିଶେଷତ୍ୱର ପ୍ରାରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ପ୍ରଥମ ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଉଛି- (ତୀଖ), ପତନ ମୁଖୀ ତୋରଣ ଯାହାର ଦୂରତ୍ୱ ନିଜର ବ୍ୟାସାର୍ଦ୍ଧ ତଥା ମୁଖ୍ୟ ସମତଳ କେନ୍ଦ୍ରଠାରୁ ଅଧିକ ଥିଲା, ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଥିଲା ତୋରଣରେ ଥିବା ଖୋପଗୁଡିକର ଛାତକୁ ଏପରି ଉଚ୍ଚା କରାଯାଇ ଥିଲା, ଯେଉଁଥିରେ ଛୋଟ ଗମ୍ବୁଜଗୁଡିକ ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ତେରଛା ଇଟାର ସହାୟତାରେ ନିର୍ମାଣ ହୋଇଛି ଯାହାକି ଏକ ସମତଳ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏକ ବୃତ୍ତାକାର ଗଠନରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିବା ପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ଏହି ସମୟର ଆଉ ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା - ବାଉଁଶରେ ନିର୍ମିତ ଭବନଗୁଡିକର ଇଟାରେ ନିର୍ମିତ ଭବନରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହେବା । ପୁଣି ବୃତ୍ତାକାର ଛାତର ଏକ ବିଶେଷରୂପ ବିକଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଜୈନପୁର ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀର ବିସ୍ତୃତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସେଠାରେ ଥିବା ମସ୍‌ଜିଦ୍‌ରୁ ଜଣାଯାଏ । ଏଠାରେ ଥିବା ଶୈଳୀର ତୋଗଲକ ଶୈଳୀ ସହିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଛି । ଅର୍ଦ୍ଧ ଗୋଲାକାର ତୋରଣ ତଥା ଲୁହା ବା କାଠ ଖମ୍ବର ପ୍ରୟୋଗ ଏହି ଶୈଳୀର ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା ।

ପଶ୍ଚିମ ଭାରତରେ ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳାର ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଗୁଜରାଟରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏଠାରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଓ ପଂଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା କଳାକ୍ଷେତ୍ରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ ଦେଖାଯାଏ । ଚଂତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଧ୍ୱଂସ ହୋଇଯାଇଥିବା ମନ୍ଦିରର ଭବନ ସାମଗ୍ରୀଗୁଡିକର ବହୁଳ ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ପଂଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏକ ନୂତନ ଶୈଳୀର ବିକାଶ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ନୂତନ ଶୈଳୀରେ ମସ୍‌ଜିଦ୍ ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ମନ୍ଦିରର ସ୍ଥାପତ୍ୟଶୈଳୀର ଛାପକୁ ଅନୁକରଣ କରାଯାଉଥିଲା । ମଧଭାରତର ମାଳବ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏକ ନୂତନ କଳାଶୈଳୀର ବିକାଶ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଥିଲା । ଧର ଓ ମାଣ୍ଡୁ ସହର ଏହି ଶୈଳୀର ପ୍ରମୁଖ ଉଦାହରଣ ।

ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରଧାନ ଅଞ୍ଚଳ ଯେଉଁଠାରେ ଏକ ପୃଥକ୍ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀ ବିକଶିତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଥିଲା ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଯେଉଁଠାରେ ଉତ୍ତର ଭାରତୀୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳା ତୁଳନାରେ ବାହାମାନୀ ରାଜ୍ୟରେ ଏକ ଭିନ୍ନ କଳାଶୈଳୀର ବିକାଶ ହୋଇଥିଲା । ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଶୈଳୀରେ ଉତ୍ତର ଭାରତର ତୋଗଲୋକଶୈଳୀ ତଥା ପାର୍ସୀ (ଇରାନୀୟ) ଶୈଳୀର ମିଶ୍ରଣ ଦେଖାଯାଏ । ଏଠାର ବାସ୍ତୁଶିଳ୍ପୀ ଶୈଳୀ ରାଜ୍ୟର ରାଜଧାନୀ ଗୁଲବର୍ଗାରୁ (୧୩୪୭) ବିଦର (୧୪୨୫) ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଗୋଲକୁଣ୍ଡା (୧୫୧୨)କୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହେବା ସମୟର ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀ ସହ ମେଳଖାଏ । ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଗୁଲବର୍ଗାର ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଇସଲାମୀୟ ବାସ୍ତୁଶିଳ୍ପ ତଥା ତୋଗଲୋକ ଶୈଳୀର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପାର୍ସୀ (ଇରାନୀୟ) ବାସ୍ତୁ ଶୈଳୀର ଉପଯୋଗ କରାଯାଇଥିବା ଦେଖାଯାଏ ଯେଉଁଥିରେ ରଙ୍ଗବେରଙ୍ଗ ଟାଇଲ୍ ପ୍ରାଚୀର ଚିତ୍ର ତଥା ଗମ୍ବୁଜ ଆକାରର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଏ ।

ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରଧାନ ଆଞ୍ଚଳିକ କଳାବିକାଶ ଥିଲା ବିଜୟନଗର କଳା । ଏହି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କଳାର ଅନୁପମ ଉଦାହରଣ ହାମ୍ପୀସହର ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀରେ ଦେଖାଯାଏ । ପ୍ରାସାଦ ତଥା ମନ୍ଦିର ବ୍ୟତୀତ ସହରରେ ଜଳସମ୍ବନ୍ଧିତ କାର୍ଯ୍ୟ ତଥା ସାଧାରଣଗୃହର ନିର୍ମାଣ ପରସ୍ପର ସହ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ଯେମିତିକି ହାତୀଶାଳା ଓ ପଦ୍ମମହଲ । ଏହିଶୈଳୀର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା ବାସ୍ତୁଶିଳ୍ପୀ ତଥା କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଖମ୍ବର ପ୍ରୟୋଗ । ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପତ୍ୟର ଏହି ଶୈଳୀ ବିଜୟନଗରର ତୁଳୁଭ ଶାସକଙ୍କ ସମୟରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚଶିଖରରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳାର ଏହି ପରମ୍ପରା ଏକ ଆକର୍ଷକ ମୂର୍ତ୍ତିକଳାର ପରମ୍ପରା ସହ ମିଶିଥିଲା ଯେଉଁଥିରେ କେତେକ ପୌରାଣିକ ଆକୃତି ତଥା ବର୍ଣ୍ଣନାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇଥିଲା । ହେମକୁଟ ପାହାଡ଼ରେ ଅବସ୍ଥିତ ବିରୁପାକ୍ଷ ମନ୍ଦିର, ତଥା ହଜାରା ରାମ ମନ୍ଦିର ବିଜୟନଗର ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳାର ଏକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ ଅଟେ ।

ମୋଗଲଯୁଗର ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳା : ଏହି ସମୟରେ ବହୁଳ ପରିମାଣରେ ସ୍ଥାପତ୍ୟକଳାର କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ଏହା ଭାରତରେ ଇସଲାମୀୟ କଳାକୁ ଶୀର୍ଷକୁ ପହଞ୍ଚାଇଥିଲା । ଏହା ବିଚାର ଓ ଶୈଳୀର ପରସ୍ପର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ଯୋଗୁଁ ଏକ ନୂତନ ଶୈଳୀ ଜନ୍ମଲାଭ କଲା ଯାହା ସୁଲତାନ ଯୁଗର ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଥିଲା ତଥା ସେଥିରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଓ ଆଞ୍ଚଳିକ ଶୈଳୀର ବିଶେଷତ୍ୱର ମଧ ସମନ୍ୱୟ ରହିଥିଲା । ମୋଗଲ ବାଦଶାହା ଆକବର ଏହି ବୃହତ୍ ଯୋଜନାର ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ।

ଏହି ଯୁଗର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଭବନ ମଧ୍ୟରେ ୧୫୨୬ରେ ବାବରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପାନିପଥ ତଥା ସମ୍ଭଲରେ ନିର୍ମିତ ଦୁଇଟି ମସ୍‌ଜିଦ୍ ରହିଛି । ବାବରଙ୍କୁ ଧୋଲପୁର, ରାମବାଗ ତଥା ଆଗ୍ରାର ଜାହାରା ବାଗରେ ଉଦ୍ୟାନ ନିର୍ମାଣ କରିବାର ଶ୍ରେୟ ଦିଆଯାଏ । ଆଗ୍ରା ତଥା ହିସାରରେ ଅବସ୍ଥିତ ଦୁଇଟି ମସ୍‌ଜିଦ୍ ଦ୍ୱିତୀୟ ମୋଗଲ ବାଦଶାହା ହୁମାୟୁନ୍‌ଙ୍କ ସମୟର ଅଟେ । ମୋଗଲ ସ୍ଥାପତ୍ୟକଳାର ଭବ୍ୟତାର ଯୁଗ ହୁମାୟୁନଙ୍କର ସମାଧିସ୍ଥଳର ନିର୍ମାଣସହ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ଯାହାର ନକ୍‌ସା ପାରସ୍ୟର (ଇରାନ୍‌ର) ମିରାକ୍ ମିର୍ଜା ଗିୟାସ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତିଆରି ହୋଇଥିଲା । ସେ ମସ୍‌ଜିଦ୍‌ର ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ନିଜସହିତ ପାରସ୍ୟର କାରିଗରମାନଙ୍କୁ ଆଣିଥିଲେ । ଏହି ମସ୍‌ଜିଦ୍ ଉଦ୍ୟାନଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ୍ଟିତ । ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇଥିବା ବାଲିଗରଡାରେ ନିର୍ମିତ ଚଲାବାଟର ନିର୍ମାଣ ସ୍ମାରକ ମଧ୍ୟରେ ସବୁଠାରୁ ପ୍ରଥମ ଉଦାହରଣ ଅଟେ । ଏହି ମସ୍‌ଜିଦ୍‌ଟି ଅଷ୍ଟକୋଣୀୟ ତଥା ଏହାର ଶୀର୍ଷଭାଗରେ ଉଚ୍ଚ ଗମ୍ଭୁଜ ରହିଛି । ଏହି ଗମ୍ଭୁଜଟି ଏକ ଯୁଗ୍ମ ଗମ୍ଭୁଜ ଯାହା ଦୁଇଟି ସ୍ତରରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଗୋଟିଏ ସ୍ତର ଗୃହଭିତର ଛାତ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିବାସ୍ଥଳେ ବାହ୍ୟସ୍ତର ଯାହା ଶିଖର ଉପରେ ଥାଏ, ତାହା ମୁଖ୍ୟ ଭବନକୁ ନିର୍ମାଣ କରୁଥିଲା ।

ଚିତ୍ର ୧୪.୬ ହୁମାୟୁନ୍ ଟମ୍ବ (ଗମ୍ଭୁଜ)

ଆକବରଙ୍କ ସମୟରେ ଅଧିକାଂଶ ଦେଶୀୟଶୈଳୀର ବିସ୍ତାର ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ସାଧାରଣ ବାଲିଗରଡ଼ାର ପ୍ରୟୋଗ, ତୋରଣର ପ୍ରୟୋଗ (ମୁଖ୍ୟତଃ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ) ତଥା ସାଜସଜ୍ଜାକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲା । ଏହି ଶୈଳୀରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ମଜବୁତ୍ ଖୋଦିତ ଓ ଜଡିତ ପ୍ରତିରୂପ ଥିଲା ତଥା ଭିତରର କାନ୍ଥରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରଂଗର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଥିଲା । ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ମାରକ ପରିଯୋଜନାରେ ଆଗ୍ରାଦୁର୍ଗ ନିର୍ମାଣ ହୋଇଥିଲା । ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ଢ଼ାଞ୍ଚାର ନିର୍ମାଣରେ ଗୁଜୁରାଟୀ ତଥା ବଙ୍ଗାଳୀ ଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଶାହାଜାହାନ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦୁର୍ଗ ଓ ଏହାର ଭିତରଭାଗକୁ ଏକ ନୂତନ ରୂପ ଦେବା ପାଇଁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଆଯାଇଥିଲା । ଲାଲ ପଥରରେ ନିର୍ମିତ

ସୁଦୃଢ଼ ଭବନ ମଧ୍ୟରେ ଜାହାଙ୍ଗୀର ମହଲ ଅନ୍ୟତମ । ଏଥିରେ ହିନ୍ଦୁ ତଥା ଇସଲାମୀୟ ନିର୍ମାଣ ଶୈଳୀର ସଂଯୋଗ ହୋଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ । କାଠ ତଥା ଲୁହାସ୍ତମ୍ଭର ସମଯୋଜନ ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ପଦ୍ଧତିର ନିର୍ମାଣ କରେ । ଏହାର ଝଲକ ଲାହୋର ତଥା ଆଲ୍ହାବାଦର ଦୁର୍ଗ ତଥା ମହଲରେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ଫତେପୁର ସିକ୍ରୀର ନିର୍ମାଣ ସହିତ ଆକବରଙ୍କ ସମୟରେ ମୋଗଲ ସ୍ଥାପତ୍ୟକଳାର ଏକ ନୂତନ ଯୁଗ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ସହରର ତଥା ମହଲ ତିଆରିରେ (୧୫୭୧-୧୫୮୫) ଲାଲ ପଥରର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ଭବନକୁ ଦୁଇଭାଗରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରାଯାଇପାରିବ, ଧାର୍ମିକ ତଥା ଧର୍ମନିରପେକ୍ଷ । ଧାର୍ମିକ ଭବନ ମଧ୍ୟରେ ମୁଖ୍ୟ ଅଟେ- ଜାମା ମସଜିଦ୍, ବୁଲନ୍ଦ ଦରଓ୍ୱାଜା ଓ ଶେଖ୍ ସଲିମ୍ ଚିସ୍ତୀଙ୍କର ସମାଧିସ୍ଥଳ । ଧର୍ମନିରପେକ୍ଷ ଭବନ ମଧ୍ୟରେ ମହଲ, ପ୍ରଶାସନିକ ଭବନ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭବନ ଅର୍ନ୍ତଭୁକ୍ତ । ଜାମା ମସଜିଦ୍‌ରେ ଏକ ମୌଳିକ ଯୋଜନା ରହିଛି ଯେଉଁଥିରେ କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳରେ ଏକ ଅଗଣା, ତିନିପଟରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ଚଲାପଥ ତଥା ଗମ୍ବୁଜ ଆକାରର ଛାତ ରହିଛି । ଏହାର ଅଗଣାରେ ସଲିମ୍ ଚିସ୍ତୀଙ୍କର ସମାଧି ରହିଛି । ଏହାର ଅନ୍ୟ ପ୍ରମୁଖ ଭବନ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି ଯୋଧାବାଈ ମହଲ, ପଞ୍ଚମହଲ, (ପାଞ୍ଚମହଲା ବିଶିଷ୍ଟ ଅଟ୍ଟାଳିକା ଯାହାର ଉପର ମହଲାର ଆକାର ଧିରେ ଧିରେ ସରୁ କରାଯାଇଛି), ଦିଓ୍ୱାନ-ଇ-ଖାସ୍ (ଆୟତାକାର ରୂପ ତଥା ବାହାରୁ ଦୁଇ ମହଲା) ଓ ଦିଓ୍ୱାନ୍-ଇ-ଆମ୍ । ଅନ୍ୟ ଅଟ୍ଟାଳିକା ମଧ୍ୟରେ ହାଥୀପୋଲ୍ ତଥା କାରଖାନା ମହଲ ଅନ୍ୟତମ ।

ଜାହାଙ୍ଗୀରଙ୍କ ସମୟରେ ମୁଖ୍ୟସ୍ମାରକଗୁଡିକ ମଧ୍ୟରେ ସିକନ୍ଦର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଆକବର୍‌ଙ୍କ ସମାଧି ତଥା ଇତ୍‌ମତ୍-ଉଦ୍ଦୌଲାଙ୍କ ସମାଧି ରହିଛି । ସିକନ୍ଦରାସ୍ଥିତ ସମାଧି ଉଦ୍ୟାନ ପରିବେଷ୍ଟିତ ଅଟେ । ଏହି ସମାଧିଟି ତିନି ମହଲା ବିଶିଷ୍ଟ । ସର୍ବନିମ୍ନ ମହଲାଟି ଏକ ଆଚ୍ଛାଦିତ ମଞ୍ଚର ଆଧାର ତଥା ମଝି ମହଲାଟି ତିନି ଧାଡି ବିଶିଷ୍ଟ ଲାଲ୍ ପଥରରେ ଓ ସବୁଠାରୁ ଉପରମହଲାଟି ଧଳା ମାର୍ବଲରେ ତିଆରି ହୋଇଛି ଯାହାର ଉପରିଭାଗ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଓ ଚାରିପଟ ପରଦାରେ ଘେରାହୋଇଛି । ୧୬୨୨-୨୮ରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବା ଇତ୍‌ମଦ୍-ଉଦ୍ଦୌଲାଙ୍କର ମସ୍‌ଜିଦ୍ ଆକବରଙ୍କ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଶୈଳୀରୁ ସଂମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲଗା । ଗମ୍ବୁଜାକାର ଛାତରେ ପରିବେଷ୍ଟିତ ଏହି ମସଜିଦ୍ ଅତି ସୁନ୍ଦର ମାର୍ବଲର ନକ୍‌ସା ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇଛି । ଜାହାଙ୍ଗୀର କାଶ୍ମୀରର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମୋଗଲ ଉଦ୍ୟାନର ମୂଳଦୁଆ ପକାଇଥିବା ଜଣାଯାଏ ।

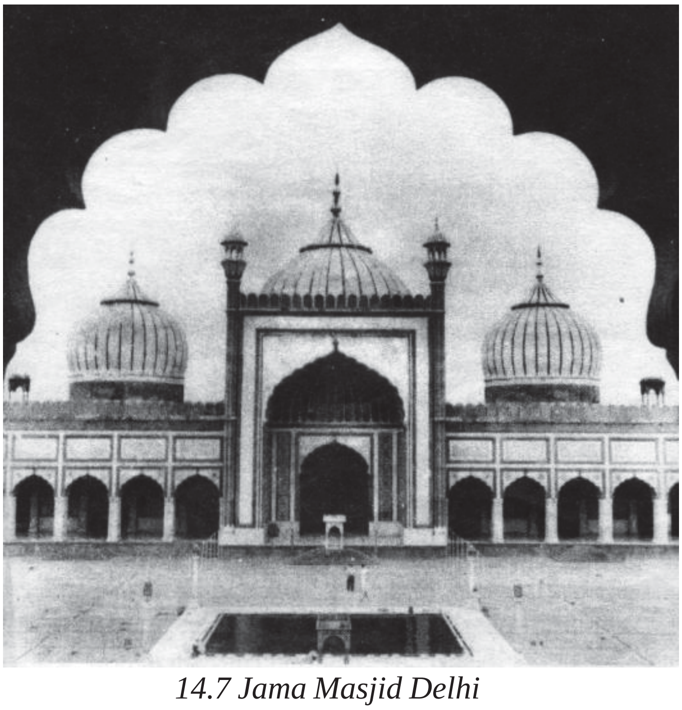

14.7 Jama Masjid Delhi

ଟିପ୍ପଣି

ଶାହାଜାହାନ୍‌ଙ୍କ ଶାସନ କାଳୀନ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ମାରକ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି- ଲାଲ କିଲ୍ଲା (ଦିଲ୍ଲୀରେ), ମୋତି ମସ୍‌ଜିଦ୍ (ଆଗ୍ରାରେ), ଦିଲ୍ଲୀରେ ଜାମା ମସଜିଦ୍ ତଥା ଆଗ୍ରାର ତାଜମହଲ୍ । ଲାଲ୍‌କିଲ୍ଲା ଯମୁନା ନଦୀ କୂଳରେ ଆୟତାକର ରୂପରେ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଛି । ଏଥିରେ ଦୁଇଟି ଦ୍ୱାର ରହିଛି- ଦିଲ୍ଲୀ ତଥା ଲାହୋର ପ୍ରବେଶପଥ । ନଦୀପଟକୁ ଛାଡ଼ି ଦୁର୍ଗର ଚାରିପଟେ ଖାଇ ରହିଛି । ଦୁର୍ଗମଧ୍ୟରେ ଥିବା ମୁଖ୍ୟ ଅଟ୍ଟାଳିକାଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି-ଦିଓ୍ୱାନ-ଇ-ଆମ, ଦିଓ୍ୱାନ୍-ଇଖାସ୍ ଓ ରଙ୍ଗ ମହଲ୍ । ଆଗ୍ରାର ମୋତି ମସ୍‌ଜିଦ୍ ଏକ ବିକଳ୍ପ ଯୋଜନାର ପରୀକ୍ଷା ମୂଳକ ଭାବରେ ତିଆରି ହୋଇଥିଲା ଯେଉଁଥିରେ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ପ୍ରାର୍ଥନାସ୍ଥଳ ତଥା ମସଜିଦ୍‌ର ଗମ୍ବୁଜରେ ପ୍ରାର୍ଥନାସ୍ଥଳ ରହିଛି ଯାହାର ଚାରିକୋଣରେ ଛତ୍ରୀର ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଛି । ଦିଲ୍ଲୀର ଜାମା ମସଜିଦ୍ ଫତେପୁର ସିକ୍ରୀର ଜାମା ମସ୍‌ଜିଦ୍‌ର ଏକ ବୃହତ୍ ସଂସ୍କରଣ । ଏହା ଏକ ବୃହତ୍ ମଞ୍ଚ ଉପରେ ଅବସ୍ଥିତ । ମସଜିଦ୍‌ର ଭିତରଭାଗର ତିନିପଟେ ସ୍ତମ୍ଭଶ୍ରେଣୀ ରହିଛି ତଥା ଅନ୍ୟ ପଟେ ଆଶ୍ରୟସ୍ଥଳ ରହିଛି । ଆଶୟସ୍ଥଳ ଉପରେ ମାର୍ବଲରେ ତିଆରି ତିନୋଟି ଗମ୍ବୁଜ ରହିଛି । ତାଜମହଲ ଶାହାଜାହାନ୍‌ଙ୍କର ପ୍ରମୁଖ ପରିଯୋଜନା ଅଟେ । ତାଜମହଲର ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ୧୬୩୨ରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ତଥା ୧୬୪୩ରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଆୟତାକାର ଅଟ୍ଟାଳିକାରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଚୀର ସହ ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଏକ ଭବ୍ୟ ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାର ରହିଛି । ତାଜମହଲର ମୁଖ୍ୟ ଅଟ୍ଟାଳିକାଟି ମାର୍ବଲର ଏକ ବିଶାଳ ଚଟାଣ ଉପରେ ପରିସରର ଉତ୍ତରଭାଗରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ଅଟ୍ଟାଳିକାରେ ଏକ ବୃହତ୍ ଗମ୍ବୁଜ ରହିଛି । ଏହା ଏକ ପଦ୍ମପରି ମୁଖ୍ୟ ଢ଼ାଞ୍ଚାର ଉପରିଭାଗକୁ ଆବୃତ୍ତ କରୁଛି । ଏହି ଅଟ୍ଟାଳିକାର ଅଳଙ୍କୃତ ବିଶେଷତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ବାହାରପଟେ ସୁଲେଖନ, ଜଡ଼ାଇବା କାର୍ଯ୍ୟ ତଥା ଭିତରପଟେ ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ଦେଖାଯାଏ ।

ଦିଲ୍ଲୀରେ ଲାଲ୍‌କିଲ୍ଲାର ମୋତି ମସ୍‌ଜିଦ୍, ଲାହୋରର ବାଦଶାହୀ ମସ୍‌ଜିଦ୍ ତଥା ନିଜ ପତ୍ନୀ ରବିୟା-ଉଦ୍-ଦୌରାନ୍‌ଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଔରଙ୍ଗାବାଦ୍‌ରେ ହୋଇଥିବା ସ୍ମାରକ ଆଉରଙ୍ଗଜେବ୍‌ଙ୍କ ସମୟର ପ୍ରମୁଖ ମୋଗଲ ଶୈଳୀର ଉଦାହରଣ ଅଟେ । ଔରଙ୍ଗାବାଦ ସ୍ମାରକ ତାଜମହଲର ପ୍ରେରଣାରେ ନିର୍ମାଣ ହୋଇଥିଲା । ଆଉରଙ୍ଗଜେବ୍‌ଙ୍କ ପରେ ସ୍ଥାପତ୍ୟକଳାର ସ୍ମାରକ ମଧ୍ୟରେ ଦିଲ୍ଲୀର ସଫ୍‌ଦରଜଙ୍ଗ୍ ସମାଧି ଅନ୍ୟତମ । ଏହି ସମାଧିରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ଶାସକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୋଗଲ ଶୈଳୀର ପରମ୍ପରା ବଜାୟ ଥିବାର ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ।

ଚିତ୍ର ୧୪.୮ ସଫଦରଜଙ୍ଗ ଗମ୍ବୁଜ (ଟମ୍ବ)

ଆଳଂକାରିକ ଶୈଳୀ - ଏହି ଯୁଗର କଳାରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା - ଇସଲାମୀୟ ଅଟ୍ଟାଳିକାରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୃତ କଳା ଯାହା ଉପମହାଦେଶରେ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଆଳଂକାରିକ ଶୈଳୀରେ ସାଧାରଣତଃ ସୁଲେଖନ, ରେଖାଚିତ୍ର ତଥା ପତ୍ରସମୂହର ଚିତ୍ରଣ ଥିଲା । ଏହି ହସ୍ତଲିପିର ବିଶେଷ ଶୈଳୀରେ କୋରାନୀ ଶିକ୍ଷା ଅଟ୍ଟାଳିକାର କୋଣୀୟ, ସାଧା ତଥା କୁଫୀ ନାମକ ସ୍ମାରକ ଲିପି ଦ୍ୱାରା ଖୋଦିତ ହୋଇଥିଲା । ସୁଲେଖନ ଅଟ୍ଟାଳିକାର ବିଭିନ୍ନ ଭାଗରେ ଯେପରି କବାଟର ଚଉକାଠ, ଛାତ ତଥା କାନ୍ଥ ଇତ୍ୟାଦିରେ ଦେଖାଯାଉଥିଲା । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ରେଖାଚିତ୍ରର ଉପଯୋଗ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ସଂଯୋଜନାରେ ଦେଖାଯାଉଥିଲା । ଏହି ଶୈଳୀର ମୁଖ୍ୟ ଉପାଦାନ ଥିଲା-ବୃତ୍ତ, ଯାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ବର୍ଗାକାର, ତ୍ରିକୋଣ ତଥା ବହୁକୋଣୀ ହୋଇଥିଲା । ପୁଣି ଏହି ଆକାରଗୁଡ଼ିକୁ ଗୁଣନ ତଥା ବିଭାଜନ ପଦ୍ଧତି ଦ୍ୱାରା, ଘୂର୍ଣ୍ଣନ ତଥା ସୁଠାମ ଗଢ଼ଣ ମାଧମରେ ଅଳଙ୍କୃତ କରାଯାଉଥିଲା । ଏହି ବ୍ୟବସାୟିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ଆରମ୍ଭକୁ ଦେଖିଲେ ଜଣାଯାଏ, ଯେ, ସୁଲତାନ ଯୁଗର ଅଟ୍ଟାଳିକାରେ ଆରବ ଶୈଳୀର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ରହିଛି । ଏଥିରେ ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଚିତ୍ରିତ ଥିଲା ଯେଉଁଥିରେ ନିରନ୍ତରବୃନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଭାଙ୍ଗି ଯାଉଥିଲା ତଥା ଉପବୃନ୍ତ ତାହା ଆଉ ଏକ ଡାଳରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ପୁନର୍ବାର ଭାଙ୍ଗିଯାଇ ମୁଖ୍ୟ ସ୍ରୋତରେ ମିଶି ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ପୁନଃ ସଞ୍ଚାଳନ କରୁଥିଲା ।

INTEXT QUESTIONS 14.6 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରଶ୍ନ

୧. ବାସ୍ତୁଶିଳ୍ପରେ ମଧକାଳୀନ ଯୁଗରେ ହୋଇଥିବା ଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲେଖ ।

____

୨. ପ୍ରକୃତ ତୋରଣ କ'ଣ ?

____

୩. ଭାରତ ଇସ୍‌ଲାମୀୟ ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳାର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ହୋଇଥିବା କେତେକ ସ୍ମାରକର ନାମ ଲେଖ ।

____

୪. ଫତେପୁର ସିକ୍ରୀରେ କେଉଁ ପ୍ରକାରର ପଥର ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥିଲା ।

____

୫. ମଧକାଳୀନ ଯୁଗରେ ବ୍ୟବହୃତ କେତେକ ଆଳଂକାରିକ ଶୈଳୀର ନାମ ଲେଖ ।

____

WHAT YOU HAVELEARNT- ଆମେ କ'ଣ ଶିଖିଲେ

ଭାରତୀୟ ତଥା ପାର୍ସୀ ଦର୍ଶନ, ସାହିତ୍ୟ, କଳା ତଥା ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳାର ମିଶ୍ରଣ ମଧ କାଳୀନ ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟତାରେ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ଧାର୍ମିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୁଫୀବାଦ ଓ ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ଏହା ହିନ୍ଦୁ ତଥା ମୁସଲମାନ୍‌ମାନଙ୍କୁ ଜଣେ ଅନ୍ୟର ଧାର୍ମିକ ପରମ୍ପରାକୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ।

ଏକ ନୂତନ ଭାଷା ରୂପେ ଉର୍ଦ୍ଦୁଭାଷାର ଉତ୍ପତ୍ତି ପାରସ୍ପରିକ ଭାଷାର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ତଥା ସଂଶ୍ଳେଷଣର ଏକ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉଦାହରଣ ଅଟେ । ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଚିତ୍ରକଳା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ ଏହି

ସମାନତା ଦେଖାଯାଇଛି । ବାସ୍ତୁଶିଳ୍ପ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆକାର, ଶୈଳୀ ତଥା କାରୁକାର୍ଯ୍ୟରେ ଜଣେ ଅନ୍ୟଜଣଙ୍କଠାରୁ ବହୁତ କିଛି ନେଇ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଏହି ପ୍ରକାରର ମଧ ଯୁଗରେ ଦକ୍ଷିଣ ଏସିଆର ଧର୍ମ ତଥା କଳା କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଯାଏ । ସୁଫୀବାଦରେ ବଢୁଥିବା ଲୋକପ୍ରିୟତା ଇସ୍‌ଲାମକୁ ସ୍ଥାପନ କରିବାରେ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ଉପମହାଦେଶରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଇସଲାମୀ ପରମ୍ପରା ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲା । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ବିକାଶ ପାଇଁ ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ ମଧ ସମାନ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ଗୋଟିଏ ପଟେ ଏହା ସ୍ଥାପିତ ଧାର୍ମିକ କର୍ମକାଣ୍ଡ ତଥା ସାମାଜିକ ଆଡମ୍ବରକୁ ବିରୋଧ କରିଥିଲା । ଅନ୍ୟପଟେ ଏହା ହିନ୍ଦୁ ପରମ୍ପରାର ମୁଖ୍ୟଧାରାରେ ଏକେଶ୍ୱରବାଦପରି ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ପୁନର୍ଜୀବିତ କରିଥିଲା । ଉଭୟ ସୁଫୀ ଓ ଭକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ ସ୍ଥାପିତ ଗୁରୁଙ୍କ ବୈଧତା ତଥା ତତ୍‌ସଂଲଗ୍ନ ସ୍ଥାପିତ ଧାର୍ମିକ ପରମ୍ପରା ଉପରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଚିହ୍ନ ଉଠାଇଥିଲା । ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେ ଉଭୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ପ୍ରଚଳିତ ଧାର୍ମିକ କଥା ପରମ୍ପରାର ବିରୋଧାଭାଷ କରୁଥିଲେ ମଧ କାଳକ୍ରମେ ସେମାନେ ସେହି ପ୍ରଚଳିତ ଧାର୍ମିକ ପଦ୍ଧତିର ଅଂଶରୂପରେ ସ୍ଥାପତି ହୋଇଥିଲେ ।

ମଧ୍ୟଯୁଗର ଆଉ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା ଆଂଚଳିକ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି । ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାର ବିକାଶ ନୂତନ ସାହିତ୍ୟ ତଥା କଳାର ରୂପ ନିର୍ମାଣ କରିବାରେ ସହାୟତା କରିଥିଲା । ବଙ୍ଗାଳୀ, ଗୁଜରାଟୀ, ମରାଠୀ ତଥା ତେଲଗୁ ଭାଷା ଭଳି ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାର ବିକାଶ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଘଟଣା ଥିଲା । ପୁଣି ଅନୁବାଦର ଲୋକପ୍ରିୟତା ପାଠକମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ତଥା ଚିନ୍ତାଧାରାର ଆଦାନପ୍ରଦାନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ଚିନ୍ତାଧାରାର ଆଦାନପ୍ରଦାନ ମଧ ସଙ୍ଗୀତର ବିକାଶ ଆଣିବାରେ ସହାୟକ ଥିଲା । ସୀତାରର ପ୍ରୟୋଗ ତଥା ସଙ୍ଗୀତର ନୂଆ ଶୈଳୀ ଏହି ଯୁଗରେ ସଙ୍ଗୀତକୁ ଅଧିକମାତ୍ରାରେ ସମୃଦ୍ଧ କରାଇଥିଲା ।

କଳା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋଗଲ ତଥା ରାଜପୁତମାନଙ୍କର ପୃଷ୍ଟପୋଷକତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ଚିତ୍ରକଳାରେ ନୂଆ ନୂଆ ଶୈଳୀର ବିକାଶ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ଚରିତ୍ର ତଥା ଶୈଳୀର ସୁନ୍ଦର ବର୍ଣ୍ଣନ କାରଣରୁ ଭାରତର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗରେ ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସଂଯୋଗର ଝଲକ ନୂତନ ବାସ୍ତୁଶୈଳୀକୁ ବିକାଶମୁଖୀ କରାଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାର ଦୁର୍ଗ, ପ୍ରାସାଦ, ମନ୍ଦିର ତଥା ମସଜିଦ୍‌ର ନୂତନ ଶୈଳୀରେ ନିର୍ମାଣ ଏହି ଯୁଗର ମୁଖ୍ୟ ବିଶେଷତ୍ୱ ଅଟେ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବର୍ଦ୍ଧକ ଅଳଙ୍କାରର ବ୍ୟବହାର ତଥା ଗମ୍ବୁଜର ନିର୍ମାଣ ଏହି ଯୁଗର ବାସ୍ତୁଶିଳ୍ପ ପରମ୍ପରାର ପ୍ରମୁଖ ଚିତ୍ର ଅଟେ ।

TERMINAL QUESTIONS - ନିଜକୁ ନିଜେ ପରିଖିବା

1. ସୁଫୀବାଦର କେତେକ ମୁଖ୍ୟ ଉପାଦାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନାକର ।
2. ଖ୍ୱାଜା ବହାଉଦ୍ଦୀନ ନକ୍‌ସବନ୍ଦୀ କେଉଁ ସୁଫୀ ସଂପ୍ରଦାୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସଂପ୍ରଦାୟର ମୁଖ୍ୟ ବାଣୀଗୁଡିକ କ'ଣ ଥିଲା ।
3. ବିଭିନ୍ନ ଭକ୍ତି ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ବାଣୀରେ କି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିଲା ।
4. ଭକ୍ତିଆନ୍ଦୋଳନ ବଙ୍ଗଳା ଓ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରେ କ'ଣ ସବୁ ମୁଖ୍ୟ ବିକାଶମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲା ।
5. ଗୁରୁ ନାନକଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ମୁଖ୍ୟ ଉପାଦାନ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କର ।
6. ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା ନୂତନ ପ୍ରୟୋଗର ବିକାଶ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କର ।
7. ଅମୀର ଖୁସ୍ରୁ କିଏ ? ପାରସିକ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶରେ ତାଙ୍କର ଅବଦାନ ଉଲ୍ଲେଖ କର ।

ଟିପ୍ପଣି

8. ମୋଗଲଯୁଗରେ ବିକଶିତ ଚିତ୍ରକଳା ଶୈଳୀର ମୁଖ୍ୟ ବିଶେଷତ୍ୱ କ'ଣ ଥିଲା ।

9. ସୁଲତାନ ଯୁଗର ସ୍ଥାପତ୍ୟକଳାର ମୁଖ୍ୟ ବିଶେଷତ୍ୱ ତଥା ଶୈଳୀର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ କର ।

10. ଆକବର ତଥା ଜାହାଙ୍ଗୀରଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ମୋଗଲସ୍ଥାପତ୍ୟକଳାରେ ହୋଇଥିବା ନୂତନ ଶୈଳୀର ଉଦ୍‌ଭବ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।

ANSWERS TO INTEXT QUESTIONS - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରଶ୍ନ

1. ଜଣେ ପୀରଙ୍କୁ ସୁଫୀ ଶିକ୍ଷକ କୁହାଯାଏ ।

2. ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଫୀ, ଯିଏ ଇସଲାମ୍ ରହସ୍ୟବାଦକୁ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ପରମ୍ପରାସହ ସଂଯୋଗ କରାଇଥିଲେ ।

3. ଏହା ଏକ ଶବ୍ଦ ଯାହା ଭକ୍ତି ସଂଗୀତକୁ ସୂଚାଇଥାଏ ।

4. ନିଜାମୁଦ୍ଦୀନ ଆଉଲିଆ

5. ସେ ପଞ୍ଜାବର କାଦିରିଆ ସଂପ୍ରଦାୟର ନେତା ତଥା ଆକବରଙ୍କ ସମର୍ଥକ ଥିଲେ ।

14.2

1. ରୁଢ଼ିବାଦୀ ବ୍ରାହ୍ମଣବାଦ

2. କବୀର, ତୁକାରାମ, ଚୈତନ୍ୟ ।

3. ସେ ବଙ୍ଗଳାର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଭକ୍ତି ସନ୍ଥ ।

14.3

1. ଗୁରୁଙ୍କ ସହ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ରଖୁଥିବା ଶିଖ୍ ।

2. ପଞ୍ଜାବର ପ୍ରମୁଖ ବ୍ୟବସାୟିକ ଜାତି ।

14.4

1. ରାଜତରଙ୍ଗିଣୀ, ପୃଥ୍ୱୀ ରାଜବିଜୟ ।

2. ଏହା ଏକ କାଳ୍ପନିକ ବିବରଣ ।

3. ସେ ଏକ ପାର୍ସୀ କବି ତଥା ନିଜାମୁଦ୍ଦିନ୍ ଆଉଲିଆଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ ଯାହାକୁ ସୁଲତାନ ଯୁଗରେ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ମିଳିଥିଲା ।

4. ଫତ୍‌ୱା-ଇ-ଜାହାନଦାରୀ/ତାରିଖ୍-ଇ-ଫରୋଜଶାହୀ ।

5. ଭାରତର ପାରସିକ ସାହିତ୍ୟର ନୂତନ ଆକାର ।

6. ମରାଠୀ, ବଙ୍ଗାଳୀ, ଗୁଜରାଟୀ, ଓଡ଼ିଆ ।

14.5

1. ସୀତାର ।

2. ରାଜାମାନସିଂହ ।

3. ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୃତ ଶୈଳୀର ଉଭବ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ଚିତ୍ରଣର ବ୍ୟବହାର ।

4. ଦରବାରର କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଘଟଣା ତଥା ପ୍ରମୁଖ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଚିତ୍ରଣ ।

14.6

1. ତୋରଣ ଓ ଗମ୍ବୁଜ ।
2. ତୋରଣ ନିର୍ମାଣ ନୂଆ ଶୈଳୀ ଯାହା ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା ।
3. କୁଓ୍ୱାତ୍-ଉଲ୍-ଇସ୍‌ଲାମ ମସଜିଦ୍, କୁତ୍‌ବ୍ ମିନାର, ଅଢ଼ାଇଦିନ୍‌କା ଝୋପଡା ।
4. ଲାଲ୍ ବାଲିଗରଡା (ପଥର)
5. ସୁଲେଖନ/ଭୌଗଳିକ ଆକାର ।

ପାଠାନ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନର ସଂକେତ :

1. ଦେଖ ଅନୁଚ୍ଛେଦ ୧୪:୧ ପାରା (Paragraph) ୧, ୩, ୬ ।
2. ଦେଖ ୧୪:୧ ନକ୍‌ସବନ୍ଦୀ ସଂପ୍ରଦାୟ ।
3. ଦେଖ ୧୪:୨ ଅନୁଚ୍ଛେଦ ୧ରୁ ୪ ।
4. ଦେଖ ୧୪:୨ ବୈଷ୍ଣବ ଭକ୍ତି ।
5. ଦେଖ ଅନୁଚ୍ଛେଦ ୧୪.:୩ ପାରା ୧ ଓ ୨ ।
6. ଦେଖ ଅନୁଚ୍ଛେଦ ୧୪:୪ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପାରା ।
7. ଦେଖ ୧୪:୪ ପାରସିକ ସାହିତ୍ୟ ।
8. ଦେଖ ୧୪:୬ ।
9. ଦେଖ ୧୪:୭ ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନ ।
10. ଦେଖ ୧୪:୭ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ।

ଶବ୍ଦାବଳୀ :

ଖାନ୍‌କାହା - ସୁଫୀ ସଂପ୍ରଦାୟର ଗତିବିଧି କେନ୍ଦ୍ର ।

ସିଲ୍‌ସିଲା - ସୁଫୀ ସଂପ୍ରଦାୟ ।

ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ - ଏକ ଈଶ୍ୱର ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ।

ପେଟ୍ରୋଡ୍ୟୁରା - ପାରସିକ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୈଳୀ ଯେଉଁଥିରେ ।ଧଳା/ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଙ୍ଗର ପଥର/ମାର୍ବଲ ଉପରେ ରଙ୍ଗୀନ ପଥରଗୁଡିକ ଏପରି ସଜାଯାଏ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଖଣ୍ଡ ପରି ଦେଖାଯାଏ ।

ରୁହ୍ - ଆତ୍ମା ।

ହୁଲୁଲ୍ - ପବିତ୍ର ଆତ୍ମାର ମିଳନ ।

ଜିୟାରତ୍ - ସମାଧିସ୍ଥଳର ପରିଦର୍ଶନ, ଏକ ପ୍ରକାର ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ।

ସମା - ସୁଫୀମାନଙ୍କର ସାମୂହିକ ଗାନ, ବାଦ୍ୟ ବାଦନ ।